

שלושה מלכים במצור

מבוא

'מידת הביטחון' – כערך¹ – על הראוי להיות רצוי בהתנהגותו של האדם שעה שהוא עומד בפני 'ניסיון' קשה – תופסת מקום מרכזי בהשקפת-העולם הבלתי-מנוסחת של המקרא. 'מידת הביטחון' כאידיאה,² המתייחסת אל האדם המאמין בהשגחת ד', במובחן מן האדם המאמין במציאות האל, מצויה בהגותם של חכמים בימי הביניים.³ אצל חז"ל – תנאים ואמוראים – אבחנה זו מטושטשת; ואין היא מצויה כלל בספרות המקראית.⁴

הסיפור המקראי – בלא שיבקש להציע הגדרה 'דוגמטית' – מנסה, באמצעים הייחודיים לו,⁵ לצייר 'גיבורים' הנקלעים למשברים אישיים או לאומיים; והם נזקקים ל'מידת הביטחון' – האמונה בהשגחה העליונה, שעה שהם מייחלים לישועת ד'. 'הגיבור' המקראי שנברא בצלם אלהים – בר-דעת ובר-בחירה – יתואר כאדם אשר יעשה ככל שביכולתו כדי להתגבר, בכוחותיו הוא, על מצוקתו: לא תיפול רוחו ולא יאמר נואש. גם בשעת-משבר חסרת-סיכוי, 'מידת הביטחון' תעורר ב'גיבור' המקראי את התקווה, כי בחסדי האל, אפשר ויעשה בו הנשגב מבינת אנוש – 'הנס' – ותשועתו בוא תבוא.⁶

"ירא אלהים" זה, משעמד בניסיון – והגשים בחייו את האידיאה של האמונה בד' – מצטייר בסיפור הנבואי במקרא כאידיאל-חינוכי⁷ – מושא להפנמת הערך 'מידת הביטחון'.⁸ להמחשת הדברים בחרנו לעיין בשלושה סיפורים הערוכים על-פי הצעתנו כדרמה.⁹ קריאת הכתובים בלשון של פעולה, כמחזה, תאפשר ל'צופה' להזדהות עם 'גיבורי' הדרמה – משהוא מפנים את האופן שבו ניצבו אל מול 'המשבר'; שיקולי הדעת שהיו להם; לבטיהם והתלבטויותיהם; עליות וירידות במצב רוחם – בין יאוש ובין תקווה; ולבסוף, כיצד הגיבו שעה שבאה התשועה – על דרך הטבע או הנס.

הסוגיה הנידונה – מידת הביטחון מהי – תתלבן אפוא ותתברר מתוך העמידה על מורכבות דמותו של גיבור הדרמה, העומד בניסיון, בעת שאנו בוחנים את הליכותיו מעשיו והגיגיו על 'במה' – כאן ועכשיו.

בחרנו בשלושה סיפורים המתארים סיטואציה דומה: הסיפור הראשון (מל"ב ו', ב'ד – ז', כ) מצייר את מלך ישראל, נתון במשבר אישי ולאומי, שעה שצבאות ארם צרים על שומרון. הסיפור השני (מל"ב י"ח-י"ט = ישעיהו ל"ו-ל"ז) מצייר את חזקיה מלך יהודה, נתון אף הוא

תאריכים: מקרא, דרמה, תולדות-ישראל, חינוך, מחשבת-ישראל

במצוקה אישית ולאומית, שעה שצבא אשור מטיל מצור על ירושלים. הסיפור השלישי (ירמיה ל"ז-ל"ח) מצייר את צדקיה מלך יהודה האחרון נתון במצוקה אישית ולאומית קריטית שעה שירושלים הנתונה במצור עומדת לפני כיבוש וחורבן. המשותף לכל הסיפורים: מקומו של הנביא ותפקידו השונה בכל אחד מן הסיפורים.

עיוננו יפתח בסיפור הראשון – המצור על שומרון – דווקא משום ש'מידת הביטחון צפונה ונסתרת בו במכוון. הקורא-המאזין לדרמה יידרש למאמץ אינטלקטואלי מוגבר על-מנת שיוכל לצייר בנפשו את הדמות המורכבת: הן של המלך, המתנסה בחוויה אישית קשה, והן של הנביא אלישע, הנוטה להגיב בקנאותנות יתרה. לא בכדי נמנע המספר - הדרמטורג מלהיזקק לשורש בט"ח, בצורה כלשהי, לאורך כל הדרמה. זאת, לעומת הסיפור השני – המצור על ירושלים – המשופע בפעלים ובשמות עצם מן השורש בט"ח ומקבילותיו. התוצאה: דמותו של המלך חזקיה, הבוטח בד' – כמו דמות הנביא ישעיה, המבשר תשועה על דרך הנס – שטוחה וטיפוסית.¹⁰ ובדומה: בניגוד להצפנה המכוונת של מידת הביטחון בסיפור הראשון, מידה זו מנוסחת, בסיפור השני, בצורה בהירה ובפירוט רב – כבר בפתחתו. בסיפור השלישי חולשת אופיו של המלך צדקיה אינה מניחה לו להתייבב אל מול פחדיו וליטול החלטה אמיצה, אשר עשויה למנוע אסון מחריד ממנו, מעירו ומארצו, אילו היה נשמע לדבר-ד' מפי ירמיה הנביא. צדקיה האיש נעדר כל 'מידת ביטחון'.

סיפור המצור על שומרון כדרמה

סיפור המצור על שומרון (מל"ב ו', כד-ז', כ), נראה לנו, ערוך כדרמה במבנה קלימטי,¹¹ דהיינו: הדרמה פותחת ישירות באירוע – בשיאו; מציגה את העלילה בקו ליניארי – ובו עלילות-משנה; הפעילות – בסדר הגיוני של סיבה ומסובב; משך זמן העלילה מצומצם – יום אחד ולמחרתו; מרחב האירועים מצומצם – העיר שומרון ובסמוך לה; מספר הדמויות מועט – המלך והנביא אלישע, האישה הצועקת והשליש, וכן ארבעת המצורעים. מספר המערכות – ארבע; ובכל אחת שלוש תמונות. הסצינות מהן ארוכות ומהן קצרות.

מבנה המחזה

מלך ישראל הבוטח בד' ואלישע הנביא המקנא לד'

(מל"ב ו', כד - ז', יז)

פתיחה (ו', כד-כה): המצור הקשה על שומרון

"ויהי רעב גדול בשמרון... עד היות ראש חמור בשמנים כסף..."

המקום	הזמן	
מערכה ראשונה – מלך ישראל מאבד בטחונו בד'		
אשמורת הבוקר על החומה		(ו', כו-לא)
תמונה א' (כו-כט):	מלך ישראל אל מול האישה הצועקת	
	"ויאמר: אל ישעך ד' – מאין אושיעך..."	
תמונה ב' (ל):	מלך ישראל מזועזע מסיפור האישה	
	"ויקרע את בגדיו והנה השק על בשרו מבית".	
תמונה ג' (לא):	מלך ישראל תולה את האשמה בנביא	
	"ויאמר: אם יעמד ראש אלישע עליו היום!"	
מערכה שנייה – מלך ישראל מבקש ביטחון אצל הנביא.		
בבית-הנביא	בוקר-יום	
תמונה א' (לב):	אלישע ירא את תגובת המלך	
	"הראיתם כי שלח בן המרצח להסיר את ראשי?"	
תמונה ב' (לג):	המלך בייאושו נדרש לנביא אלישע	
	"ויאמר: הנה זאת הרעה מאת ד' מה אוחיל לד' עוד?"	
השיא:	המלך מאבד תקווה!	
תמונה ג' (ד', א-ב):	הנביא חורץ את דין השליש המפקפק בתשועה הפלאית	
	"ויאמר: הנכה ראה בעיניך – ומשם לא תאכל!"	
מערכה שלישית – המצורעים בין יאוש ותקווה.		
מחוץ לחומה	נשף-ערב	
תמונה (א' ג-ד):	המצורעים נואשים מכל תשועה	
	"לכו ונפלה אל מחנה ארם – אם יחינו נחיה..."	
תמונה ב' (ה-ז):	המצורעים נדהמים מן ה'נס'	
	"ואד-ני השמיע... קול חיל גדול... ויקומו וינסו בנשף..."	
תמונה ג' (ח-ט):	המצורעים שליחי ההשגחה העליונה	
	"ועתה לכו ונבאה ונגידה בית המלך".	
מערכה רביעית – המלך בין יאוש ותקווה.		
אשמורת-הבוקר בבית-המלך		
תמונה א' (י-יא):	הבשורה בפני המצורעים	
	(עם יועציו)	

"באנו אל מחנה ארם והנה אין שם איש וקול אדם..."

תמונה ב' (יב-יג): המלך שולח לבחון את אמיתות הבשורה

"ונשלחה - ונראהו"

תמונה ג' (יד-טו): השליחים מאשרים את בשורת התשועה

"והנה כל הדרך מלאה בגדים וכלים אשר השליכו ארם בהחפזם".

סיום (טז-יז): התשועה הפלאית בשומרון

"ויהי סאת סלת בשקל... כדבר ד'.

וימת (השליש) כאשר דבר איש האלהים".

נשים לב למבנה הסימטרי של הדרמה (הציון זמן ומקום בטבלה): בעוד המלך, במערכה הראשונה, בדאגתו לעמו, נמצא מחוץ לביתו - "עבר על החומה", כבר באשמורת-הבוקר - הנביא אלישע, במערכה השנייה, "ישב בביתו והזקנים יושבים אתו", בבוקרו של יום. ובהיפוך: במערכה השלישית, המצורעים, ה"ישיבים פה", בחוץ "פתח השער", בערוב היום, בנשף, הם הדואגים להביא, במערכה הרביעית, את דבר הבשורה - "ויגידו בית המלך - פנימה", עוד באשמורת-הבוקר.

הסיפור כדרמה בפועל

הפתיחה (ו', כד-כה) מציגה, בקיצור נמרץ, את הרקע ההכרחי להבנת האירועים:¹² מחוץ לעיר המבוצרת, צבאות ארם סוגרים על שומרון. כדברי הכתוב: "ויהי אחרי כן ויקבץ בן-הדד מלך ארם את כל מחנהו ויעל ויצר על שמרון". ומבפנים - בעטיו של המצור - אנשים סובבים ומחפשים אוכל. "ויהי רעב גדול בשמרון - והנם צרים עליה (ממושכות) - עד היות ראש חמור (הראוי לאכילה בפחות שבפחותים) בשמנים כסף; ורבע הקב חרייונים (= דביונים - הצמח הבלתי ראוי לאכילת אדם) בחמשה כסף".¹³

מערכה ראשונה - מלך ישראל מאבד גִּטְחוֹנוֹ בְּד' (ו', כו-לא)

תמונה א' (כו-כט) מתרכזת בחלק אחד מחומת העיר שומרון - אפשר בהשכמת הבוקר - שעה שהמלך יהורם בן אחאב - עייף עד מאוד - בודק את עירנות השומרים: "ויהי מלך ישראל עבר על החמה - ואשה צעקה אליו לאמר: הושיעה אדני המלך!". הצעקה והקריאה "הושיעה", על רקע הרעב המתגבר, נדמו למלך כקריאה לעזרה וכבקשה ללחם. בלא היסוס, נפנה המלך מעיסוקו הצבאי, יורד מן החומה ומתייחס לאישה מפשוטי העם. "ויאמר"¹⁴ (מגיב

מיד. אינו מסתיר את היותו לחוץ וחסר-אונים: אל (קרי: אולי)¹⁵ יושעך ד'; (אני) מאין אושיעך – המן הגרן או מן היקב (שמחוץ לחומת העיר)...". המלך מנסה לחזק את ידי האשה בתקווה לתשועה – ל'נס' אלהי. אך האשה אינה מרפה מן המלך. ידיה עדיין שטוחות מתחננות – מבקשות את תשועתו הוא. המלך חש כי לא עמד על טיב בקשתה. לפיכך, אחר שהות-מה, פונה אליה "ויאמר לה המלך: ¹⁴מה לך (כי כה נזעקת. מה בקשתך ותעש?)¹⁶ האשה מגיבה בפרץ רגשות, נסערת עד מעמקי נפשה. "ותאמר: ¹⁴האשה הזאת (השפלה)¹⁷ אמרה אלי תני את בנך (שמת מרעב) ונאכלנו היום ואת בני נאכל מחר. ונבשל את בני ונאכלהו.¹⁸ ואמר אליה ביום האחר תני את בנך ונאכלנו ותחבא את (גווית) בנה". פניו של המלך נעשים חוורים יותר ויותר. מזועזע מדרגת הטירוף, שהגיעו אליה הבריות עקב הרעב הגדול, נתפס יהורם האיש להלם ולאלם זמני.

תמונה ב' (ל): המלך אינו יכול לשאת את מראה פניה המטורפות של האשה.¹⁹ הוא עוזב אותה לנפשה ומנסה להמשיך לתפקד כבחון את עירנות המשמרות על החומה. רק משנתרחק מן המקום מעורר הזוועה – והוא במקום אחר על החומה בקרב חייליו (= "העם")²⁰ – באה תגובתו. "ויהי²¹ כשמע המלך את דברי האשה (נודעזע ונחרד) ויקרע את בגדיו²² (אחר שהמשיך) והוא עבר על החמה". אותה שעה "וירא העם (החיילים שעל החומה) והנה השק על בשרו מבית" – ללמד על צדקת יהורם האיש, מי שחגר שק לגופו, תחת מדיו, כדי לבטא את זעקתו לאלהים ואת תקוותו הנסתרת לישועתו.²³

תמונה ג' (לא): המלך מן הסתם שב אל ביתו סר וזעף.²⁴ בלחץ האירוע האישי הקשה, נתפס המלך למחשבה, כי הנביא אינו עושה דיו כדי לקרב את התשועה בדרך פלאית כלשהי. בסער נפשו "ויאמר (נשבע בלבו): כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף אם (שלא) יעמד ראש אלישע בן שפט עליו היום". רוצה לומר: המלך מתכוון לאיים על חיי הנביא אם לא יביא למהפך עוד היום. לשם כך שולח המלך לקרוא לנביא להתייצב לפניו בדחיפות. "וישלח איש מלפניו²⁵ – להביאו לביתו (ללשכתו).

בסופה של המערכה הראשונה, נדמה, כי המלך שנצטייר בפתיחתה כ'איש-חסד' – מעביר על מידותיו, איכפתי, קשוב ורחום; וכ'בעל אמונה' – מלא ביטחון בישועת ד', – חל בו מהפך נפשי: נעשה עריץ ואכזר; עויין לנושא דבר-ד' – הנביא.

מערכה שנייה – מלך ישראל מבקש ביטחון אצל הנביא (ו', לב-ז, ב)

תמונה א' (לב): בתמונה הפותחת את המערכה הראשונה נתוודענו, מיד, אל מלך ישראל העובר על החומה – באשמורת הבוקר – הרחק מביתו. בפתח המערכה השנייה – בו ביום, עם בוקר – אנו מתוודעים אל הנביא הנמצא, לעומתו, בביתו: "ואלישע²⁶ ישב בביתו והזקנים יושבים אתו". בישיבה שרר מתח רב: הדאגה מפני מה שעוד עלול לקרות, אם העיר תיכבש, ניכרת בפני אלישע; והיא משפיעה על זקני-העם, אשר באו "לדרוש את ד'", והם יושבים

קשובים מלאי-צפייה ל"דבר-ד" מפי הנביא.²⁷ לפתע אלישע ניעור – וחמתו בוערת בו; ומשמתברר לו (את שאנו יודעים מסוף המערכה הקודמת). כי המלך "וישלח איש מלפניו (אפשר להורגו)", מקדים הנביא וב"חזונו" מיידע את הנוכחים: "(ו)בטרם²⁸ יבא המלאך (האיש שליח-המלך) אליו, והוא אמר אל הזקנים: הראיתם (כמוני "הרואה") כי (כבר) שלח בן המרצח²⁹ הזה (נוקט לשון חריפה בזעמו כי רב) להסיר את ראשי?!" הפסקה קלה. ומיד לאחריה אלישע משנה טעמו – בהתייחסותו למלך – משום שב"חזונו" נראה לו, כי יהורם שינה את דעתו: המלך עצמו עומד להתייצב בפני הנביא! אי-לכך, מצווה אלישע את הניצבים בפתח הבית: "ראו (עוד תיווכחו לדעת – הדבר לא יקום ולא יהיה; שעל-כן) כבא המלאך (שליח-המלך) סגרו הדלת (בפניו) – ולחצתם אתו בדלת (לעכב את כניסתו פנימה) הלוא (בין כה וכה יישמע) קול רגלי אדניו (המלך) (הבא) אחרינו (לעצור בעדו)".

תמונה ב' (לג): המלך, משנרגעה רוחו, מבקש לעצור מיד את האיש מלעשות את שליחותו; וכה נזדרז להחיש מעשהו עד שהקדים והגיע אל בית הנביא עוד לפני מלאכו. וכך אירע: "עודנו (אלישע) מדבר עמם (הזקנים היושבים אתו) – והנה המלך (אך)³⁰ ירד אליו (לכבוד הנביא)". יהורם – מוחל על כבודו – הוא ושלישיו-הנאמן מגיעים אישית אל בית הנביא. עם כניסתם מתקרב המלך אל הנביא – עדיין ניכרו על פניו אותות החרדה שעלו בו בעקבות המפגש עם האשה המטורפת בבוקרו של יום – "ויאמר (קורא-זועק על סף היאוש): הנה זאת הרעה (= הפורענות – המצור והרעב הגדול – באה) מאת ד' מה אוחיל (לחסדי ד' – מה יש לי לקוות)³¹ לד' עוד".

היאוש מתשועות-ד' ואובדן 'מידת הביטחון' אצל המלך – בש יאו של המחזה – עוררו אצל הנביא את 'מידת הרחמים'; ומיד בעקבותיה באה הסליחה לאיש, יהורם, על דברים שאמר בחמת רוחו. רק עתה נחה דעתו של אלישע – ובעקבותיה נחה עליו רוח אלהים.³²

תמונה ג' (ז, א-ב): הנביא קם על רגליו ובעקבותיו הזקנים. המלך ושלישיו ניצבים על עומדם, כנוהג המקובל שעה ש"דבר-ד" ניתן.³³ עתה³² נושא אלישע קולו בסגנון נבואי אופייני: "ויאמר אלישע: שמעו דבר ד', כה אמר ד', כעת מחר סאה סלת בשקל וסאתים שערים בשקל (יהיה) בשער (בשוק) שמרון". תדהמה כללית. קשה להאמין כיצר ייעשה ה'נס' הזה. אחר הפסקה קלה נשמע קולו הרם של השליש,³⁴ המעז לפקפק בדברי הנביא המובאים בשם ד': "ויען השליש אשר למלך (אשר המלך)³⁵ נשען על-ידו³⁶ (באירוניה) את (מתייחס אל) איש האלהים ("הרואה"). ויאמר: הנה ד' עשה ארבות בשמים (עתה) – היהיה הדבר הזה (מחר)...!!" – אלישע נועץ באיש מבט מאיים ומגיב מידי, מטעמו: "ויאמר³⁷: הנכה ראה³⁸ (לא "במראה" אלא) בעיניך (את ה'נס' – אך) ומשם (מן התשועה בשער שומרון) לא תאכל". השליש מרכין ראשו וממהר לצאת מן החדר. המלך מתעכב לרגע, רוצה לומר משהו לנביא, ואינו אומר דבר. יהורם אינו נראה כמי שמאמין ב'נס'. – עם צאת השניים נפרדים הזקנים מאלישע ויוצאים

אף הם.

בסופה של המערכה – ובסופו של יום – כולם מצויים במתח (כמאפיין את הדרמה) ובצפייה (מידת הביטחון) לתשועה המיוחלת.

מערכה שלישית – המצורעים בין יאוש ותקוה (ז', ג-ט)

תמונה א' (ג-ד): בערוב אותו היום, "מחוץ למחנה"³⁹ ומחוץ לחומות העיר שומרון, פתח השער, מסתובבות חסרות-בית ארבע דמויות מצומקות לבושות סחבות: "וארבעה אנשים היו מצרעים פתח השער ויאמרו איש אל רעהו: מה אנחנו יושבים פה עד מתנו? אם אמרנו (חשבנו) נבוא העיר (להשביע נפשנו) – והרעב בעיר – ומתנו שם. ואם ישבנו פה (מחוץ לעיר) – ומתנו. ועתה (המסקנה) לכו (הבה)⁴⁰ ונפלה (נסגיר עצמנו) אל מחנה ארם – אם יחינו נחיה ואם ימיתנו ומתנו." המצורעים – המנודים והנחותים בחברה האנושית – אף הם מתוארים כמי שנבראו בצלם אלהים: שוקלים את מצבם ומחליטים ליטול את גורלם בידם – "אין סומכין על הנס".

תמונה ב' (ה-ז): הליל ירד. ארבעת המצורעים מתגנבים ממקום מושבם מחוץ-לעיר ויוצאים בדרכם אל עבר מחנה ארם: "ויקמו בנשף (תחילת הלילה)⁴¹ לבוא (בכיוון)⁴² אל מחנה ארם". אך כאשר "ויבאו עד קצה מחנה ארם – והנה (להפתעתם) אין שם איש" – המצורעים נדהמים. לזמן-מה האנשים מאבדים את עשתונותיהם. ועד שהם תוהים ומשתהים – מתקשים להעלות על דעתם הסבר נאות למראה עיניהם – והכתוב (בהפסקה 'הספרותית') מגולל את 'האמת האלוהית' – הנעלמה והנשגבת מביתם:⁴³ "ואד-ני (כבר לפני בואם) השמיע את מחנה ארם קול רכב קול סוס קול חיל גדול".⁴⁴ למשמע 'הקול האלוהי' נתפסו הארמים לפניקה: "ויאמרו איש אל אחיו: הנה (ההסבר לתופעה) שכר (זה מכבר) עלינו מלך ישראל את מלכי החתים ואת מלכי מצרים (שבאסיה הקטנה, בצפון)⁴⁵ לבוא עלינו (בהפתעה בלילה). (לפיכך) ויקומו וינסו (על מרכבותיהם) בנשף (בראשית הלילה)⁴⁶ ויעזבו את אהליהם (המדורות עדיין בוערות) ואת סוסייהם (לסיוור) ואת חמריהם (למשא) – המחנה כאשר הוא – וינסו אל נפשם (על רכבם)". עד כה ועד כה והמצורעים מתאוששים מן התדהמה הראשונה. לאט לאט הם סוקרים בעיניהם ורואים את האוהלים, את הסוסים ואת החמורים. בלא אומר ודברים הם מחליטים לבדוק את הדברים מקרוב.

תמונה ג' (ח-ט): בחסות הלילה מתקרבים המצורעים בזהירות רבה ומגיעים, עד קצה המחנה. בשלב ראשון נדחפים הארבעה לבולמוס של אכילה; ולאחר מכן נסחפים אל מעין אורגיה של ביוזה: "ויבאו (אך באו) המצורעים האלה עד קצה המחנה (ומיד) ויבאו אל אהל אחד (מיוחד)⁴⁷ ויאכלו וישתו; (ולאחר מכן) וישאו משם כסף וזהב ובגדים – וילכו ויטמנו. (ולא נחה דעתם עד אשר) וישבו (שינו כיוון)⁴⁸ ויבאו אל אהל (מיוחד) אחר וישאו משם – וילכו ויטמנו".

ברם גם המצורעים, אחר שנסחפו והלכו אחר תאוותם בלבד, נתפקחה דעתם והם שוב משמיעים דברים, המצביעים על היותם יצורים בעלי תובנה: "ויאמרו איש אל רעהו: לא כן (– נכון הדבר אשר) אנחנו עשים היום הזה, (שהרי) יום כשרה הוא (על התשועה) – ואנחנו מחשים (מתאפקים, מסתירים את הבשורה)... (ואחרים אומרים: והיה אם) וחכינו עד (= עוד) אור (= חשיכת) ⁴⁸הבקר (כדי לבשר על התשועה) – ומצאנו עוון (הסתרת הבשורה). – ועתה (המסקנה) לכו (הבה) ⁴⁹ונבאה ונגידה (מהר מהר) ⁴⁹בית המלך (את דבר הבשורה). ⁵⁰המצורעים אומרים ועושים: באשמורת הלילה האחרונה הם ממהרים להגיע לשומרון "עד אור הבקר". בשונה מן האופן השלילי שבו מוצג "השליש" (האציל המלכותי) בסוף המערכה הקודמת, כסרקסטי וכחסר-אמונה – מוצגים ארבעת המצורעים (הטמאים לאדם), בסוף המערכה הנוכחית, בצורה חיובית ביותר, בהתחשב בנסיבות הקשות בהם פעלו: הארבעה אכן נתגברו על יצרם ועל האינטרס האישי שלהם למען אינטרס לאומי – בשורת התשועה לעמם. ארבעת המצורעים השכילו לראות, באירוע הפלאי, את יד ההשגחה העליונה; ומשום כך ראו מחובתם להחיש ולבשר 'נס' זה "בית המלך" (= ההנהגה הלאומית). ועל אף האפשרות שלא יאמינו להם, נוטלים המצורעים סיכון והרי הם הולכים "להגיד" את שראו.

מערכה רביעית – המלך בין יאוש ותקוה (ז', י-טו)

תמונה א' (י-יא): "עוד אור הבקר" – עדיין חשכת הליל. ארבעת המצורעים – כל עוד נפשם בם – קרבים אל שער העיר: "ויבאו (אך באו – ומיד) ⁵¹ויקראו אל שערני" ⁵²העיר ויגידו להם (את "הבשורה") לאמר: באנו אל מחנה ארם והנה (להפתעתנו) אין שם איש ו(אין שם) קול אדם. (מפסיקים קמעה, בצעקתם, וממשיכים) כי אם הסוס אסור והחמור אסור ואהלים (ניצבים) כאשר חמה (היו מוצבים)".

שוערי העיר, באשמורת הלילה האחרונה, אינם דוחים על הסף את "הבשורה" – אף שנושאייה מצורעים. אדרבא, השומרים אצל השער החיצוני מועיקים את השוערים השומרים על בית המלך: "ויקרא(ו) ⁵³השוערים! – ויגידו (השוערים היושבים בחוץ העבירו את "הבשורה" לשוערים הנמצאים ליד הארמון על-מנת שיעבירוה) בית המלך פנימה".

תמונה ב' (יב-יג): עדיין לילה. המלך – משקיבל את "הבשורה" – מכנס בדחיפות את שריו, להתייעצות בביתו (בלשכתו): "ויקם" ⁵⁴המלך, (ועדיין) לילה, ויאמר אל עבדיו (שרי-צבאו): אגידה נא לכם (את הפשר האמיתי של "הבשורה"); את (התרגיל) אשר עשו לנו ארם: ידעו כי רעבים אנחנו (לכן הערימו עלינו) ויצאו מן המחנה (כאילו נסוגו; אך לאמיתו של דבר יצאו) להחכה (לארוב לנו) בשדה. לאמר (זו תוכניתם): כי (כאשר) יצאו מן העיר (לבדוק את אמיתות 'הנסיגה') ונתפשם חיים (מחוץ לעיר). (ולאחר מכן) ואל העיר (הבלתי מוגנת) נבא (ונכבשנה). "נמצא, המלך מקבל את העובדות – 'ההיגד' – לאשורן; אך אינו מקבל את הערכתן – "הבשורה"

– כתשועה וכ'נס'. בניתוח צבאי – על יסוד תקדימים בעבר – הערכתו נוטה לראות ב'היגד' תרגיל ארמי מפקח וערום.

המלך סיים את דבריו. השתררה שתיקה כללית. נדמה, שרעתה של המועצה תואמת את הערכת המצביא. לפתע קם אחד השרים, ובנימה של מזה אפשר להפסיד, מציע לבדוק את תקפותן של שתי ההערות: "ויען⁵⁵ אחד מעבדיו ויאמר: (אני מציע) ויקחו נא חמשה מן הסוסים הנשארים (מ)אשר נשארו בה(ם),⁵⁶ הנם (גורלם ודאי יהיה כגורל) ככל המון ישראל אשר (י)תמו⁵⁷ (בגורלם) – ונשלחה ונר אה (נברר – מה משתי ההערות נכונה)". ההצעה, באופן עקרוני, מתקבלת.

תמונה ג' (יד-טו): באופן מעשי נשלחו ארבעה סוסים רתומים לשתי מרכבות: "ויקחו שני רכב סוסים וישלח(ם) המלך אחרי מחנה ארם לאמר (וזה משימתם): לכו וראו (תבררו מי משתי ההערות נכונה)". ואכן, ההערכה על דבר 'הנס' שנעשה מקבלת את אישושה: "וילכו אחריהם עד (מעברות) הירדן (= גשר אדם) והנה כל הדרך מלאה בגדים וכלים (מ)אשר⁵⁸ השליכו ארם בהחפזם. – וישבו המלאכים ויגדו למלך (אישורו את דבר "הבשורה" – 'הנס' שאירע). – תגובת המלך מאופקת ועניינית: יהורם שולח את שליחו להשתלט על מעשה הביזה הצפוי של חייליו ("העם" בהקשר זה).

סיום: (טז-יז): משנתברר כי המצור הארמי על העיר הוסר, – הצבא העממי, ברעבונו, מתנפל על מחנה ארם ובוזז את מחסני האספקה: "ויצא העם ויבזז את מחנה ארם". – אותה שעה נתקיים דבר הנביא הפלאי בשם-ד': "ויהי סאה סלת בשקל וסאתים שערים בשקל – כד בר ד'". – הלא יאומן נתרשש בדרך נס?⁵⁹

אולם, בה שעה, נתקיים גם דבר הנביא. מטעמו, על שיארע לשליש נעדר 'מידת-הביטחון': "והמלך הפקיד את השליש אשר נשען על-ידו (= נאמנו) על (אצל) השער (להשגיח על תנועת היוצאים והבאים) – וירמסוהו העם (= החיילים) בשער (הרחוס) – וימת. כאשר דבר (כזאת) איש האלהים (כ)אשר⁶⁰ דבר (השליש באירוניה) ברדת המלך אליו (אל הנביא בחמת זעמו)".

הנביא לעומת מלך ישראל

גם בלא התוספת (פסוקים יח-כ שבסמוך) – החוזרת מילולית על המובא בשיאה של הדרמה (ז', א-ב) – הקורא-המאזין לדברי הסיום (פסוקים טז-יז) אמור ליתן דעתו להבדל המשמעותי שבין שני 'האותות' המתגלים ב"שער שומרון", בעקבות "הבשורה" – 'הנס' שאירע בו-ביום: רק על-אודות האות הראשון – "ויהי סאה סלת בשקל וגו'" – נאמר, כי אירע "כדבר ד'". ואילו על-אודות האות השני – "וירמסוהו העם בשער וימת" – נאמר, כי אירע אך "כאשר דבר איש

האלהים, ולא "כדבר ד"!

ללמדך: אין דעת המספר המקראי נוחה מן הסמכות שנטלו לעצמם נביאים – כאלישע וכאליהו מורהו⁶ – לקנא לכבוד ד', עד כדי הפגיעה הפיזית, במי שאך פגע בכבודם-הם כנביאים לד'. בדרמה שלפנינו, ציור דמותו הקנאית של אלישע – כנביא היודע את האמת האלוהית המוחלטת – מבליטה את דמותו של מלך ישראל, המצויר לאורך מערכות דרמה זו כירא-אלהים אמיתי – מי ש'מידת הביטחון שלו אנושית. יהורם, המאמין בעמקי לבבו *וזהנה השק על בשרו מבית*), כי תשועת ד' אפשר שתבוא כהרף עין, עושה הכל באורח רציונאלי כדי להתמודד עם האמת בגילוייה המחרידים – העמידה במצור הצבאי וברעב הגדול הכרוך בו. המשבר שעובר האיש למראה האישיה המטורפת – כמו גם תגובתו הספונטנית לתלות את הקולר בנביא – מוצגים כרגעי חולשה אנושיים. בעקבותם ניתן להבין – בשיא הדרמה – כיצד איבד, יהורם, לשעה קלה, את התוחלת ואת התקווה לעזרת האל. 'אנושיות' זו של המלך באה לכלל ביטוי גם שעה ש"הבשורה" של המצורעים מגעת עדיו – והוא מטיל ספק באמינותה. עם זאת, הוא פתוח למבחן רציונאלי של הדברים.

זאת ועוד: שיקול דעתו של יהורם, כמי שמצווה על שלום הציבור בהיותו מלך, מביא אותו שלא לצאת מגדרו שעה שנודע לו כי "הבשורה" אמיתית. יהורם פונה לשלישו, ומצווהו לשמור על הסדר כדי למנוע תוצאות הרסניות העלולות לבוא בעקבות 'הנס'.

נמצא מלך ישראל – יהא זה יהורם או כל מלך אחר בממלכת אפרים – מצטייר בסיפור על-דרך-הדרמה שלפנינו כמלך אידיאלי – דוגמה ומופת לישראל – מי שאינו בן-אלים מתנשא אלא "משיח-ד": מי שיורד אל העם, מגלה איכפתיות ודואג לו בעיתות משבר ומצוקה. אדם "נבון דבר" ושקול בהחלטותיו – 'אנושי' בשגיאותיו. "ירא אלהים" – המתאמץ לבטוח בהשגחה העליונה, דווקא כאשר כלו כל הקיצים ורק 'הנס' – הבלתי מתקבל על הדעת – נשאר התוחלת האחרונה.

מידת הביטחון הבלתי פשוטנית, כפי שהיא מתגלמת בדמות "מלך ישראל" – בדרמה המתחוללת בעת המצור על שומרון – נמצאה ראויה להיכלל במסכת הסיפורים הנבואיים שבספר מלכים העוסקים באידיאה של האמונה בד'.

סיפור המצור על ירושלים בדרמה

בסיפור "המצור על שומרון" (מל"ב ו', כד – ז', כ) לא היה בידינו לקבוע נחרצות אימתי הובאה העיר שומרון במצור כה קשה. לצורך העלילה – ולעניין המסר הנבואי – לא הייתה כל חשיבות לרקע ההיסטורי המדויק. רק לשם הזדהות 'הצופים' עם הדמות המרכזית – "מלך ישראל" – ביכרנו את יהורם בן אחאב על יהואחז בן יהוא. בסיפור "המצור על ירושלים" (מל"ב י"ח-י"ט = ישעיה ל"ו-ל"ז) אין כל ספק לגבי מיהות

הדמות המרכזית – חזקיה מלך יהודה; דעות החוקרים נחלקות אך באשר לרקע ההיסטורי המדויק. נדמה, כי אין התאמה בין התיאור המתקבל מן המקור המקראי ובין התיאור הנמסר באנאלים האשוריים.⁶²

הנחתנו, כי סיפור "המצור על ירושלים" בנוי כדרמה – בה המספר-הדרמטורג עושה שימוש במאורעות ההיסטוריים, ובסדרם, מתוך מגמה דידקטית ברורה – עשויה לפתור אותנו מן העימות עם סדר המאורעות המצטייר מן היצירה (הספרותית גם היא) שיצר כותב האנאלים האשוריים.⁶³

מגמה זו מנוסחת בצורה ברורה בדברי הפתיחה של המחבר והעורך של ספר מלכים, בהציגו את חזקיה מלך יהודה לראשונה (מל"ב י"ח, א-ז): "ויהי בשנת שלש להושע בן אלה מלך ישראל מלך חזקיה בן אחז מלך יהודה – – – בד' אלהי ישראל בטח ואחריו לא היה כמותו בכל מלכי יהודה ואשר היו לפניו. וידבק בד' לא סר מאחריו וישמר מצותיו אשר צוה ד' את משה. והיה ד' עמו בכל אשר יצא ישכיל".⁶⁴ חזקיה מוצג – לדוגמה ולמופת – כבעל ביטחון בד'.

בהמשך מוסר לנו המחבר-העורך, ברמיזה בלבד, על המרד שזים חזקיה נגד אשור, במחוזות המערביים של הממלכה, שעה שסנחריב טרוד היה במרידה במחוזות המזרחיים הרחוקים: "וימרד במלך אשור ולא עבדו. הוא הכה את פלשתים עד עזה ואת גבוליה ממגדל נוצרים עד עיר מבצר" (שם, ז-ח).

מתוך שבחר להציג את הסיפור כדרמה במבנה קלימטי⁶⁵ מתעלם המספר-הדרמטורג מן האירועים שנרמזו לעיל. הם, שבעקבותיהם, ערך סנחריב את מסעותיו המתוארים באנאלים האשוריים. כמאפיין דרמה במבנה זה, הציג המספר ב'פרולוג' את האירוע, בשיאו,⁶⁶ מנקודת מבטו: סנחריב כלכיש. חזקיה המורד מבקש חנינה. בדרך קונבנציונאלית זו מבקש המלך להתמודד עם המצב הקשה שנקלע אליו – 'הניסיון'.⁶⁷

במערכה הראשונה מצב-העניינים – על-פי השתלשלות האירועים לפי גרסת המספר-הדרמטורג – מסתבך (כדרך הדרמה): סנחריב דוחה את בקשת החנינה ודורש את כניעת המלך ואת כניעת העיר. רוצה לומר: גירוש וגלות.

חזקיה, הבוטח בד', דוחה את הלחץ הפומבי שמפעיל עליו רבשקה שליח המלך-הגדול; ובתמיכת הנביא ישעיה ובעידודו דוחה את האיום האשורי.

נמצא, בסופה של המערכה, 'הצופים' שרויים במתח (כדרך הדרמה): היוסר האיום האשורי כהבטחת הנביא למלך?

מן המערכה השנייה, ניתן להבין, כי להפתעת הכול, באורח פלאי, האיום האשורי אכן הוסר. וזאת, שעה שהצבא שבשערי ירושלים נאלץ לצאת לעזרת סנחריב, לקראת מפגשו הצפוי עם תרהקה מלך כוש.

ברם, כמאפיין את הדרמה, אנחת הרווחה – הייתה קצרה. הלחץ על חזקיה חודש, הפעם אישית, באמצעות שליחים מטעם רבשקה וספרים בידם. גם הפעם עומד חזקיה ב'ניסיון'. הוא מתפלל אל ד' ושוב פונה לעזרת הנביא – המבטיחהו תשועה בלתי-צפויה מן הלחץ האשורי. ואכן זו באה, ב'סיום' הדרמה, כאשר סנחריב שב אל ארצו עקב מגפה הפוקדת את צבאו. 'נס' אגדי או עובדה היסטורית – שוב אירוע הנתון במחלוקת החוקרים.⁶⁸

תיאור האירועים כמוצע לעיל מאשש את ההנחה, כי סיפור "המצור על ירושלים" ערוך כדרמה במבנה קלימטי:⁶⁹ העלילה, ב'שיאה', נמשכת שני ימים – יום לכל מערכה. האירוע ממוקם כולו בירושלים – מחוץ לחומה ובין-החומות. הדמויות מעטות: חזקיה המלך, ישעיה הנביא ורב-שקה האשורי. דמויות משנה – שרי אשור ושרי יהודה. קו-העלילה לינארי ובו עלילות-משנה. השתלשלות הפעילות על-פי סדר הגיוני – סיבה ומסובב: חזקיה שוקל ברעתו ומוצא את השעה המתאימה להסיר את עול אשור מעל יהודה וירושלים. כשנתברר לו, כי החטיא את המטרה, נכון המלך לשלם את המחיר – בהעלותו מס עצום כדי להציל את ארצו ואת עירו מחורבן. סנחריב דורש כניעה מוחלטת – גירוש וגלות. חזקיה – בעלילת המשנה – פונה לעזרת הנביא ישעיה וזו ניתנת לו. סנחריב – בעלילה הראשונה – מחדש את לחצו על חזקיה; והאחרון, בבטחונו בד', אינו נכנע. שוב – בעלילת המשנה – הנביא מעודד את המלך ומבטיחו תשועה מידית. ואכן 'הנס' הפלאי אירע לו לחזקיה – אף כי במעשיו לא סמך על הנס – בבצרו את ירושלים ובהכינו אותה לקראת מצור ממושך.

על דרך זו מצטיירת דמותו של חזקיה המלך, הבוטח בד', בדומה לדמות "מלך ישראל" שהכרנו; אלא שדמות "מלך יהודה" מוצגת בצורה פשטנית ופחות מורכבת מזו שנצטייר בה יהורם על-פי עיוננו.

סיפור ירושלים בימי-חזקיהו כדרמה במבנה קלימטי

(מל"ב י"ח, יג – י"ט, לז = ישעיה ל"ו, א – ל"ז, לח)

מבנה המחזה: "מה הבטחון הזה אשר בטחת?"

פרולוג (מל"ב י"ח, יג-טז = ישעיה ל"ו, א)

חזקיהו פועל להצלת העיר מכיבוש אשורי:

"חטאתי שוב מעלי את אשר תתן עלי אשא".

מערכה ראשונה (י"ח, יז-י"ט, ז = ל"ו, ב – ל"ז, ז) דברי הבלע של רב-שקה האשורי

מיהו בעל-הביטחון? – העימות לעיני כול

– חזקיהו המלך מבקש חיזוק מעם הנביא –

פתיחה	(י"ח, יז 1 = ל"ו, ב 1): "וישלח מלך אשור... מן לכיש אל המלך חזקיהו, בחיל כבד ירושלם, ויעלו ויבאו ירושלם".
תמונה א'	(י"ח, יז 2 - לו = ל"ו, ב 2 - כא) רבשקה מתפאר בגבורת המלך-הגדול לעיני העם: "אל ישא לכם חזקיהו כי לא יוכל להציל אתכם מידי; ואל יבטח אתכם חזקיהו אל ד' לאמר: הצל יצילנו ד'".
תמונה ב'	(י"ח, לו - י"ט, ד = ל"ו, כב - ל"ז, ד) המלך מבקש את תגובת הנביא לדברי החירוף: "אולי ישמע ד' דברי רב-שקה אשר שלחו אדניו לחרף אלהים חי... ונשאת תפלה בעד השארית הנמצאה".
תמונה ג'	(י"ט, ה-ז = ל"ז, ה-ז) הנביא מסיר את האיום האשורי - בתיתו אות: "הנני נתן בו רוח ושמע שמועה ושב לארצו והפלתיו בחרב בארצו".
מערכה שנייה (י"ט, ח-לד = ל"ז, ח-לה) דברי העידוד של הנביא ישעיהו	
פתיחה	על מי אתה בוטח? - העימות בחדרי-חדרים - ישעיהו הנביא מבשר ישועה למלך - (י"ט, ח-ט 1 = ל"ז, ח-ט 2): "וישב רב-שקה וימצא את מלך אשור נלחם... וישמע אל תרהקה מלך כוש לאמר הנה יצא להלחם אתו".
תמונה א'	(י"ט, ט 2 - יד = ל"ז, ט 2 - יד) רבשקה שב ומאיים אישית על חזקיהו: "אל ישיאך אלהיך אשר אתה בטח בו לאמר: לא תנתן ירושלם ביד מלך אשור".
תמונה ב'	(י"ט, יד-יט = ל"ז, יד-כ) חזקיהו מתפלל לפני ד' בהתייחסו לדברי החירוף: "ושמע את דברי סנחריב אשר שלחו לחרף אלהים חי; ועתה ד' אלהינו הושיענו נא מידו..."
תמונה ג'	(י"ט, כ-לד = ל"ז, כא-לה) ישעיהו לועג לדברי ההתפארות של מלך אשור - בתיתו אות: "בדרך אשר יבא (בה) - בה ישוב;

ואל העיר הזאת לא יבא נאם ד".

(י"ט, לה-לז = ל"ז, לו-לח)

סיום

מלאך ד' פועל להצלת העיר בדרך פלאית:

"ויין במחנה אשור מאה שמונים וחמשה אלף...

ויסע וילך וישב סנחריב מלך אשור וישב בנינוה".

הסיפור כדרמה בפועל

שלוש גרסאות שונות לפרולוג (מל"ב י"ח, יג-טז = ישעיה ל"ו, א).⁷⁰ הגרסה בדבד"ב ל"ב, א נתגברה על הקושי שיוצר המועד הפרובלמטי: "בארבע עשרה שנה למלך חזקיהו".⁷¹ לשונה כללית: "אחר הדברים והאמת האלה" – ביטוי נוסחאי קדום. במקור אפשר שנסתפק 'הפרולוג' בציון העובדה: "עלה סנחריב מלך אשור על כל ערי יהודה ויתפשם" – כגרסת ישעיה ל"ו. אולם עורך ספר דבד"י הוסיף, בהמשך, את ההכנות של חזקיה לקראת בוא סנחריב; וברוח הנאומים שבדרמה נתן בפי חזקיה, הבוטח בד', את הדברים הבאים: "חזקו ואמצו אל תיראו ואל תחתו מפני מלך אשור ומלפני כל ההמון אשר עמו כי עמנו רב מעמו. עמו זרוע בשר ועמנו ד' אלהינו לעזרנו ולהלחם מלחמתינו". לעומתו, עורך ספר מלכים מביא, בהמשך לציון מסע סנחריב, את מעשה התגובה של חזקיה: "וישלח חזקיה מלך יהודה אל מלך אשור לכישה לאמר: חטאתי שוב מעלי, את אשר תתן עלי אשא". ואכן סנחריב, לכאורה, מקבל את ההצעה: "וישם מלך אשור על חזקיה מלך יהודה שלש מאות ככר כסף ושלשים ככר זהב".⁷² ולשם-כך "ויתן חזקיה את כל הכסף הנמצא בית ד' ובאוצרות בית המלך – – – ויתנם למלך אשור". בדרך זו יוצר הפרולוג את הרושם, כי חזקיה אינו סומך על הנס. אדרבא, בשיקול דעת מפקח מבקש המלך לקנות את שלומו, את שלום עירו ושלוש עמו במחיר כבד מאוד. קורא הדברים מתפעל מתבונת המלך – מי שבכניעתו, באין ברירה, הציל את ירושלים מגורל אחותה שומרון⁷³ – כמתואר בקטע שקדם לפרולוג: "ויהי בשנה הרבעית למלך חזקיהו – – – עלה שלמנאסר מלך אשור על שמרון ויצר עליה וילכדה – – – ויגל מלך אשור את ישראל אשורה – – –".

מערכה ראשונה: מיהו בעל-הביטחון? - העימות לעיני כול (י"ח, יז-י"ט, ז)

הפתיחה (י"ח, יז 1) המערכה הראשונה מכינה אותנו לקראת ההפתעה שתתגלה בתמונה הראשונה. על-אף כניעת חזקיה: "וישלח מלך אשור את תרתן ואת רב-סריס ואת רב-שקה מן לכיש אל המלך חזקיהו, בחיל כבד ירושלם, (על מנת ש) ויעלו ויבאו ירושלם" – ליתן עליה מצור.

תמונה א' (י"ח, יז 2 – לו) פותחת בציון הנקודה המדויקת ('הבמה') – 'המקום' שבו יתחולל העימות בין משלחת שרי מלך אשור ובין משלחת שרי מלך יהודה: "ויעלו (שרי אשור) ויבאו

ויעמדו בתעלת הברכה העליונה אשר במסלת שדה כובס" – לערך מול שער יפו כיום⁷⁴ – "ויקראו אל המלך (הזמינוהו שיצא אליהם בעצמו)". אך חזקיה, בעיקרון, דוחה את ההצעה: "ויצא (קרי: ויוצא) אלהם (את) אליקים בן חלקיהו אשר על-הכית ושבנה הספר ויואח בן-אסף המזכיר".

בסיטואציה שנוצרה נאלץ ראש המשלחת רב-שקה לפנות אל חזקיה באמצעות שריו: "ויאמר אליהם רב-שקה: אמרו-נא אל חזקיהו. כה אמר המלך הגדול מלך אשור: מה הבטחון הזה אשר בטחת? אמרת (= חשבת) אך דבר שפתים (הוא) עצה וגבורה למלחמה? עתה⁷⁵ (כי-על-כן) על-מי בטחת כי מרדת בך? עתה (המסקנה האירונית) הנה בטחת לך על משענת הקנה הרצוץ הזה (בבזו)⁷⁶ על מצרים, אשר יסמך איש עליו וכא בכפו ונקבה, כן (יהיה) פרעה מלך-מצרים לכל הבטחים עליו".

המשלחת היהודית מחרישה. יש אמת בטיעון האשורי. באין תגובה רבשקה ממשיך לשאת דבריו, כשהוא שב ונוקק למוטיב הביטחון. אלא שבמקום הביטחון הצבאי מעלה רבשקה את נושא הביטחון בד': "וכי תאמרו⁷⁷ אלי אל ד' אלהינו בטחנו (ועל-כן אתם מחרישים; התעלמו ממנו. גם בו לא תוכלו לבטוח) הלוא הוא אשר הסיר חזקיה את במתיו ואת מזבחתי, (בצוותו) ויאמר ליהודה ולירושלם לפני המזבח הזה (בלבד) תשתחו (ורק) בירושלם".

אין צורך לומר: לא היה טעם לשרי יהודה, בכל מצב, להשיב על דברים אלה. רבשקה שב אפוא אל עניין הביטחון הצבאי: "ועתה⁷⁸ התערב נא את אדני, את⁷⁹ מלך אשור, ואתנה לך אלפים סוסים אם תוכל לתת להם רכבים עליהם; ואיך תשיב פני פחת אחד עבדי אדני הקטנים ותבטח לך על מצרים לרכב ולפרשים". הנימה האירונית בולטת בדבריו.

קריאת האתגר, כמובן, לא נענתה. אפשר משום שהייתה נכונה. עתה שב רבשקה אל עניין הביטחון בד'. טענתו, הנסמכת כביכול על דברי הנביא ישעיה⁸⁰, מעוררת את חמת המשלחת היהודית: "עתה המבלעדי ד' עליתי על המקום הזה להשחתו? ד' אמר (ציודה) אלי: עלה על הארץ הזאת והשחיתה... ויאמר אליקים בן חלקיהו ושבנה ויואח אל רב-שקה: דבר נא אל עבדיך ארמית, כי שמעים (מבינים) אנחנו, ואל תדבר עמנו יהודית באזני העם (= החיילים)⁸¹ אשר על החמה".

רק עתה קלטו שרי יהודה, כי הנאום של רבשקה מכוון לכאורה אל חזקיה, אך למעשה נועד לעורר דמורליזציה אצל החיילים שעל החומה. דבר זה מתאשר מיד מדבריו המפורשים של רבשקה בהמשך נאומו: "ויאמר אליהם רב-שקה: העל אדניך ואליך שלחני אדני לדבר את הדברים האלה? הלא על האנשים הישבים על החמה לאכל את חריהם (צואתם) ולשתות את שיניהם (מימי רגליהם) עמכם"⁸².

לפיכך, בניגוד לבקשת שרי יהודה: "ויעמד רב-שקה ויקרא בקול גדול יהודית וידבר ויאמר: שמעו (היושבים על החומה) דבר המלך הגדול מלך אשור, כה אמר המלך, אל ישא⁸³ לכם

חזקיהו (הלא הוא מלך חדל-האישים) כי לא יוכל להציל אתכם מידי (כך יש לקרוא) ואל יבטח אתכם חזקיהו (השוגה בהזיות) אל ד' לאמר הצל יצילנו ד' ולא תנתן את העיר הזאת ביד מלך אשור. אל תשמעו אל חזקיהו. כי כה אמר מלך אשור: עשו אתי ברכה (= ברית) וצאו אלי (לגלות) ואכלו איש גפנו ואיש תאנתו ושתו איש מי ברו עד (קרי עוד במשמעות: בעוד)⁸⁴ באי ולקחתי אתכם אל ארץ כארצכם ארץ דגן ותירוש ארץ לחם וכרמים ארץ זית יצהר ודבש – וחיו ולא תמתו (במצור) – ואל תשמעו אל חזקיהו כי יסית אתכם לאמר: ד' יצילנו!

רבשקה – בבואו לערער את בטחון חזקיהו ואנשיו – מגוון את טיעונו: במקום השימוש החוזר במוטיב 'הביטחון', הריהו נזקק, מעתה ועד לסיום נאומו, במוטיב 'ההצלה'. וכך ממשיך רבשקה ושואל ברציפות שרשרת של שאלות רטוריות: "ההצל הצילו אלהי הגוים איש את ארצו מיד מלך אשור? איה אלהי חמת וארפד?⁸⁵ איה אלהי ספרוים, הנע ועוה? (ו)כי⁸⁶ הצילו (אלהי שומרון) את שמרון מידי?"

וכאן – לסיום נאומו – מרים רבשקה את קולו ומשמיע את האקורד האחרון, האמור למוטט את המורל של קהל מאזיניו: "מי (האם מצוי) בכל אלהי הארצות האלה?⁸⁷ (מי) אשר הצילו את ארצם מידי – כי (המצוי או אפשר ש)ציל ד' את ירושלם מידי?"

רבשקה מסיים את דבריו – פונה ימינה ושמאלה, לקרוב ולרחוק – ואינו חש צל של תגובה להצעתו או כל ביטוי של זעם על דברי החירוף והגידוף שכיוון כלפי אלהי ישראל. הכתוב מבאר: "והחרישו העם, ולא ענו אתו דבר, כי מצות המלך היא לאמר: לא תענהו!"

תמונה ב' (י"ח, לו - י"ט, ד) מעבירה אותנו משערי ירושלים אל בית המלך: "ויבא אליקים בן חלקיהו אשר על הבית ושבנא הספר ויואח בן אסף המזכיר אל חזקיהו, קרועי בגדים (כתגובת "מלך ישראל" בדרמה על מצור שומרון – ביטוי לחרדה מפני כיבוש העיר)⁸⁸ ויגידו לו (את)⁸⁹ דברי רב-שקה".

למשמע דברי הגידוף והחירוף מתכסה מלך יהודה בשק בדומה ל"מלך ישראל" שהכרנו. אך חזקיה שונה ממנו בהתייחסותו אל הנביא: "ויהי כשמע המלך חזקיהו ויקרע את בגדיו ויתכס בשק (על-מנת) ויבא בית ד' (להתפלל, כמעשהו במערכה השנייה).⁹⁰ (זאת לאחר ש)ציל את אליקים אשר-על-הבית ושבנא הספר ואת זקני הכהנים, מתכסים בשקים, אל ישעיהו הנביא בן אמוץ (על-מנת ש)יאמרו אליו, כה אמר חזקיהו, יום-צרה ותוכחה ונאצה היום הזה. כי (אכן)⁹¹ באו בנים עד משבר (המצב נואש – כבימי יהורם) – וכח אין ללדה (אברדה התקווה)". אך בשונה מיהורם, המגיב בזעם⁹² ושולח לפגוע בנביא, חזקיה מאמין בכוחו של הנביא להשפיע בתפילתו לתיקון המצב הקריטי: "אולי ישמע ד' אלהיך את כל דברי רב-שקה, אשר שלחו מלך אשור אדניו לחרף אלהים חי, והוכיח(ו) (= ושפטו) בדברים (בגין הדברים) אשר שמע ד' אלהיך ("לחרף אלהים חי")!" וממך, הנביא, אבקש: "ונשאת תפלה בעד השארית⁹³ הנמצאה (במצור)". – התפילה, למען העם, מחובתו הייחודית של הנביא.⁹⁴

תמונה ג' (י"ט, ה-ז) מעבירה אותנו אל ביתו של הנביא. ישעיהו, היודע על-שום-מה באו שליחי המלך, מעביר, באמצעותם, לחזקיהו, את "דבר ד'": האות הפלאי – 'נס' התשועה.⁹⁵ ויבאו עבדי המלך חזקיהו אל ישעיהו. ויאמר להם ישעיהו, כה תאמרון אל אדניכם, כה אמר ד': אל תירא מפני הדברים אשר שמעת (כ)אשר גדפו נערי מלך אשור אתי. (זאת מכיוון שהנני נתן בו (צנימה של זלזול) רוח (אלהים רעה)⁹⁶ – ושמע שמועה (כמו בסיפור המצור על שומרון)⁹⁷ – ושב לארצו; והפלתיו בחרב בארצו.

בסיומה של המערכה הראשונה אנו 'הצופים' (דרך הדרמה) שותפים למתח הנפשי העצום שחזקיהו המלך נתון בו. עם כל בטחונו בד' קשה לו – וגם לנו – לשער: הכיצד יעשה הבלתי-יאומן. – פתיחת המערכה השנייה מבארת את שאירע להפתעת הכול.

מערכה שנייה: על מי אתה בוטח? – העימות בחדרי-חדרים (י"ט, ח-ד)
בפתיחה (י"ט, ח-ט) מתברר, כי אכן, בשל שמועה שהגיעה אל רבשקה, על אודות מסע צבא אשור לקדם את פני הצבא המצרי, המצור מעל ירושלים הוסר. "וישב רב-שקה וימצא את מלך אשור נלחם על לבנה, כי שמע (הבין) כי נסע מלכיש; (זאת, מכיוון ש) וישמע אל (אודות) תרהקה מלך כוש, לאמר (זו השמועה): הנה יצא להלחם אתך". אנחת רווחה לתושבי העיר, לצבא יהודה ולמלכה חזקיהו. הנביא ישעיהו לא אכזב. תפילתו נענתה!
תמונה א' (י"ט, ט-יד) מלמדת, כי 'השמחה' הייתה מוקדמת. רבשקה לא נתכוון כלל להניח מטפרו, האסור "כמו ציפור בכלוב בתוך ירושלים עיר מלכותו" – כדברי סופר המלך האשורי.⁹⁸ מיד כשהגיעה אליו השמועה על שמחת הרווחה: "וישמע"⁹⁹ וישב וישלח מלאכים אל חזקיהו לאמר, כה תאמרון אל חזקיהו מלך יהודה לאמר, אל ישאך אלהיך אשר אתה בטח בו לאמר, לא תנתן ירושלם ביד מלך אשור. רבשקה שב ומציג את חזקיהו כבעל ביטחון שווא בד'; ושוב חוזר ומאיים עליו שלא להיתפס לאשליית ההצלחה: "הנה אתה שמעת את אשר עשו מלכי אשור לכל הארצות להחרימם – ואתה תנצל? ההצילו אתם אלהי הגוים אשר שחתו אבותי את גזון ואת חרן ורצף ובני עדן אשר בתלאשר?¹⁰⁰ איו מלך חמת ומלך ארפד ומלך לעיר ספרוים הנע ועודה?"¹⁰¹

הספרים שנשלחו על-ידי רבשקה (מלבנה או מלכיש) מגיעים – בתמונה זו – לירושלים: "ויקח חזקיהו את הספרים מיד המלאכים ויקראם".

תמונה ב' (י"ט, יד-טז). לאחר שחזקיהו קרא את צרור הספרים¹⁰² – "ויעל בית ד' – ויפרשהו חזקיהו לפני ד', ויתפלל חזקיהו לפני ד', ויאמר: ד' (צבאות)¹⁰³ אלהי ישראל ישב הכרבים, אתה האלהים לבדך לכל ממלכות הארץ. אתה עשית את השמים ואת הארץ. הטה ד' אזנך ושמע, פקח ד' עיניך וראה, ושמע את דברי סנחריב אשר שלחו (את רב-שקה) לחרף אלהים חי" – חוזר בדיוק על דברים שאמר לישעיה בן אמוץ במערכה הקודמת (י"ט, ד = ל"ז,

ד) בבקשו מן הנביא: "ונשאת תפלה בעד השארית הנמצאה". עתה פונה חזקיה עצמו אל האל ומבקש: "אמנם ד' החריבו מלכי אשור את הגוים ואת ארצם, ונתנו את אלהיהם באש, כי לא אלהים המה, כי אם מעשה ידי-אדם עץ ואבן, ויאבדם. – ועתה ד' אלהינו הושיענו נא מידו, וידעו כל ממלכות הארץ כי אתה ד' אלהים לבדך!" – ישעיה נותר, בבדידותו, על מקומו; שקוע בעצמו.

לפתע – **תמונה ג' (י"ט, כ-לד)** – שליחו של הנביא מגיע עדיו ובפיו מענה לתפילת המלך: "וישלח ישעיהו בן אמוץ (האישי) אל חזקיהו (האישי) לאמר, כה אמר ד' אלהי ישראל, (את) אשר התפללת אלי אל סנחריב מלך אשור שמעתי. זה הדבר אשר דבר ד' עליו (במכוון) נמנע מלכנותו בשמו או בתוארו "המלך הגדול": בזה לך לעגה לך בתולת בת ציון, אחריך ראש הניעה בת ירושלים. את מי חרפת וגדפת¹⁰⁴ – – – ותאמר ברכב רכבי אני עליתי מרום הרים – – – הלא שמעת למרחוק אתה עשיתי – – – יען התרגזך אלי – – – ושמתי חחי באפך ומתגי בשפתיך, והשיבתיך בדרך אשר באת בה. וזה לך האות: אכול השנה ספיח ובשנה השנית סחיש (אך) ובשנה השלישית זרעו וקצרו ונטעו כרמים ואכלו פרים – – – כי מיירושלם תצא שארית (כבתפילת חזקיה)¹⁰⁵ ופליטה מהר ציון – קנאת (אהבת)¹⁰⁶ ד' (צבאות) תעשה זאת. לכן (המסקנה – עיקר הנבואה) כה אמר ד' אל מלך אשור: לא יבא אל העיר הזאת (ואפילו) ולא יורה שם חץ ולא יקדמנה מגן ולא ישפך עליה סללה – בדרך אשר יבא בה, (בה)¹⁰⁷ ישוב, ואל העיר הזאת לא יבא נאם ד'. (זאת מכיוון שגגותי אל העיר הזאת להושיעה¹⁰⁸ (נעתר לתפילת חזקיה)¹⁰⁹ למעני ולמען דוד עבדי". – מעורר מדברי שליחו של הנביא עוזב חזקיה את בית ד', ופונה לביתו, בטוח בעזרת ד'.

וזו אכן באה, **בסיום (י"ט, לו-לח)**, בדרך פלאית (=נס'): "ויהי בלילה ההוא ויצא מלאך ד' ויך¹¹⁰ במחנה אשור מאה שמונים וחמשה אלף. וישכימו בבקר והנה כלם פגרים מתים". לפיכך, מיהר "ויסע וילך וישב"¹¹¹ סנחריב מלך אשור – וישב בנינוה". זאת ועוד: "ויהי הוא משתחוה בית נסרך אלהיו ואדרמלך ושראצר (בניו) הכהו בחרב והמה נמלטו ארץ ארט. וימלך אסר-חדן בנו תחתיו".

מחבר ספר דברי-הימים סומך ומבאר (ל"ב, כב-כג) את משמעות התשועה האלוהית להעצמת יוקרתו של חזקיה המלך בדורו: "ויושע ד'¹¹² את יחזקיהו ואת יושבי ירושלים מיד סנחריב מלך אשור ומיד כל וינהלם (עפ"י התרגומים: וינח להם) מסביב. ורכים מביאים מנחה לד' לירושלם ומגדנות ליחזקיהו מלך יהודה – וינשא לעיני כל הגוים – מאחרי כן". מסתבר – בעקבות 'הנס' שאירע כנבואת ישעיה¹¹³ וכגודל אמונת חזקיה ובטחונו בד'.

סיפור המצור האחרון על ירושלים כדרמה

בסיפור המצור על ירושלים בימי חזקיה (מל"ב י"ח-י"ט = ישעיה ל"ו-ל"ז) ראינו כיצד העורך-

המחבר של ספר מלכים הביא בראש סיפור הדרמה (מל"ב י"ח, ה) את שהוא רואה כלקחו העיקרי: חזקיה "בד' אלהי ישראל בטח" – ועל כן הציל את ירושלים מחורבן; מוסיף ומציין: "ואחריו לא היה כמותו". אפשר רומז לצדקיה מלך יהודה האחרון – 'גיבור' סיפור המצור האחרון על ירושלים (ירמיה ל"ז-ל"ט) – מי שבחוסר בטחונו העצמי, ובהעדר ביטחון בד' ובשליחו הנביא ירמיהו, – הביא אסון מחירד עליו, על ירושלים ועל העם כולו. ואכן הערכה שלילית לצדקיה – על דרך הניגוד לחזקיה – מובאת ב'פתיחה' של הסיפור (ירמיה ל"ז, ב): "ולא שמע הוא ועבדיו ועם הארץ" אל דברי ד' אשר דבר ביד ירמיהו הנביא.

ראשית 'הפתיחה': "וימלך מלך צדקיהו בן יאשיהו – תחת כניחו בן יהויקים – אשר המליך נבוכדנאצר מלך בבל בארץ יהודה" – מציגה, כדרך הדרמה, את הרקע ההיסטורי ההכרחי: צדקיה הומלך על יהודה בחסדי נבוכדנאצר מלך בבל תחת המלך הרשמי יהויכין ששהה בגלות בבבל. בכרוניקה בבליית: "מלך כלבבו בתוכה הפקיד" ¹¹⁵ מדיניות בבליית זו מבארת את חוסר הביטחון של צדקיה בתוקף מעמדו כמלך. ¹¹⁶ מדיניות 'השבשבת' שנקט – פעם נטה לבבל ופעם למצרים – תבוא לכלל ביטוי, ביחסו האמביוולנטי כלפי ירמיהו הנביא הפרו-בבלי, בשלוש מערכות הדרמה – כמוצע בטבלה שלהלן (כל מערכה פותחת בביטוי: "וישלח המלך צדקיהו" – ל"ז, ג; ל"ז, יז; ל"ח, יד):

במערכה הראשונה שולח צדקיה, בגלוי, משלחת מכובדת אל הנביא (ל"ז, ג): "התפלל נא בעדנו אל ד' אלהינו"; בדומה למשלחת הנזכרת לעיל (כ"א, א-ב): "בשלח אליו המלך צדקיהו את פשחור בן מלכיה ואת צפניה בן מעשיה הכהן" ¹¹⁷ לאמר: דרש נא בעדנו את ד', ¹¹⁸ כי נבוכדנאצר מלך בבל נלחם עלינו, אולי יעשה ד' אותנו ככל נפלאותיו ויעלה מעלינו" – כדרך שעלה סנחריב מעל ירושלים בימי חזקיה המלך וישעיהו הנביא. דברים אלה יש להשלים לכתוב בדרמה שלפנינו. זאת, בעקבות הרקע האופטימי שיש עתה למשלחת השרים הנכבדים: השמועה, המקבילה לימי חזקיה, על יציאת חיל פרעה ממצרים ונסיגת הכשדים מן המצור על ירושלים.

במערכה השנייה, כעבור "ימים רבים", המצור התחדש והרעב נתגבר. ¹¹⁹ צדקיה שולח לקרוא לירמיה, "בסתר", אל ביתו. האכזבה מן התקווה לישועה נשמעת בדברי צדקיה. אותה שעה עדיין מסוגל המלך לפעול כשליט, בצוותו לדאוג לרווחת הנביא. אולם משנדרש להתייבב מול תביעת השרים לדונו למות, נכנע המלך – שיאו הדרמטי של המחזה: צדקיה מניח לשריו להטביע את ירמיהו בטיט הבור אשר בחצר המטרה (ל"ח, ו).

במערכה השלישית, ערב נפילת העיר, שולח צדקיה לפגוש את ירמיהו, בחשאי, בבית ד'. צדקיה כבר אינו מלך שליט. בקשתו מן הנביא, הפעם, אישית וגורלית לו עצמו בלבד. אך כגיבור בטרגדיה קלסית אין צדקיה מסוגל לעשות את המעשה – השיא הטרגי של המחזה – כמתחייב מן המצב שהוא נתון בו, וכעצת הנביא. ואילו האחרון אין בידו להושיע את המלך

ולחציל את ירושלים – כדרך שניסו לעשות חזקיה המלך ויהויכין בן יהויקים, בכניעתם לכובש האדיר.

הדרמה הערוכה במבנה אפיזודי, כהצעתנו בטבלה שלהלן, מגוללת שתי עלילות מקבילות:¹²⁰ האחת – מתארת את ניסיונות הנביא ירמיהו למנוע את נפילת העיר ירושלים בעקבות כניעת המלך וממשלתו. אך, משנתיאש ממאמציו, מנסה ירמיהו להימלט על נפשו – בנפילה אל הכשדים – ונכשל: הוא נתפס ונידון למוות. בעלילה המקבילה – מנסה צדקיה לבקש מן הנביא להתפלל ל'נס' – כפי שאירע לירושלים בעבר. אך, משנתיאש מן התשועה הפלאית, מנסה המלך להימלט על נפשו מן העיר העומדת ליפול בידי הכשדים; והנביא מנבא לו כישלון מחפיר.

קשרים נוספים – הקבלה בין המערכות ובין התמונות – מובאים בטבלה דלהלן: 1 – לציון מידת-הביטחון בד'; 2 – במפגש בין המלך והנביא; 3 – פעולת השרים נגד ירמיהו; 4+5 – הפגיעה בנביא והצלתו. ללמדך: יד עורכת של מספר-דרמטורג קושרת את האירועים; ואין כאן שתי גרסאות של אותו אירוע, כדעת כמה מן החוקרים.¹²¹

זאת ועוד:¹²² כדרמה במבנה אפיזודי פורט המחזה אירועים רבים, הנמשכים "ימים רבים", ובמקומות מגוונים. המערכות מורכבות מסצינות קצרות וארוכות לסירוגין. מספר הדמויות – בציון שמותיהם – מרובה (יחסית לסיפור המקראי): צדקיה המלך, ירמיהו הנביא, עבד-מלך הכושי, יראייה בן שלמיה בעל פקדת, יהוכל בן שלמיה, צפניה בן מעשיה הכהן, שפטיה בן מתן, גדליהו בן פשחור, ופשחור בן מלכיה – שרי יהודה. ועוד שלושים 'אנשים' כדי להעלות את ירמיהו מן הבור; "וכל רבי מלך כבל" המעבירים את ירמיהו לידי גדליהו בן אחיקם.

ועוד פרט המאפיין דרמה במבנה אפיזודי – קטעים קומיים וטרגי-קומיים, כגון: (ל"ז, י) "ונשאר בם אנשים מדקרים איש באהלו יקומו ושרפו את העיר הזאת באש"; (ל"ז, יב) "ויצא ירמיהו – – – לחלק משם בתוך העם"; (ל"ז, יז) "וישאלהו המלך בביתו, בסתר, ויאמר היש דבר מאת ד'?" (ל"ז, יט) "ואיו נביאיכם אשר נבאו לכם לאמר: לא יבא מלך כבל עליכם ועל הארץ הזאת?" (ל"ח, ה) "ויאמר המלך צדקיה: הנה הוא בידכם, כי אין המלך יוכל אתכם דבר..." (ל"ח, ו) "וישלוכו אתו אל הבור – – – ובבור אין מים כי אם טיט"; (ל"ח, טו) "ויאמר ירמיהו אל צדקיהו: כי אגיד לך הלא המת תמיתני וכי איעצך לא תשמע אלי – וישבע המלך צדקיהו אל ירמיהו בסתר"; (ל"ח, יט-כ) "פן יתנו אתי בידם והתעללו בי... ויאמר ירמיהו: לא יתנו..." (ל"ח, כו) "ואמרת אליהם: מפיל אני תחנתי לפני המלך לבלתי השיבני בית יהונתן למות שם..." (ל"ח, כז) "זיחרשו ממנו (אף) כי לא נשמע הדבר (הגיוני)".

הדרמה שלפנינו (ירמיהו ל"ז-ל"ט) – ירמיהו וצדקיה על סף הקץ; שם משני: 'צדקיה המלך חסר-ביטחון עצמי וירמיהו הנביא חסר-אונים להצילו' – ערוכה, כמוצע בטבלה, בשלוש מערכות: בפתחה נגזר מראש קיצו של צדקיה, משום שלא בטח בד' "כאשר דבר ביד ירמיהו

הנביא". במערכה הראשונה – אחר עימות עם השרים ירמיהו ניתן בבית-הכלא לבירור דינו. – 'הצופים' במתח: היומת הנביא באשמת בגידה? במערכה השנייה – העימות בין צדקיה והשרים. ביוזמת האחרונים ירמיהו מושלך אל בור הטיט אל-מותו – שיאו הדרמטי של המחזה. המתח: היינצל ירמיהו באורח פלאי? במערכה השלישית – העימות הגורלי בין צדקיה וירמיהו. בסופו, בשיא הדרמה מבחינה טרגית, חורץ המלך את גורלו ואת גורל עמו. ירמיהו ניצל מן הבור על-ידי עבד-מלך הכושי ומן השבי בפקודת נבוכדנצר. בסיום הדרמה בא המציל הכושי על גמולו, כנבואת הנביא ירמיהו, עודו בחצר המטרה: "כי מלט אמלטך ובחרב לא תפל... כי בטחת בי נאם ד".

הלך הנבואי – בנושא עניינינו 'מידת הביטחון' – הנלמד מן הדרמה המקראית הנידונה, ינוסח כלהלן: מי שבורח משליחותו – יהא זה נביא כירמיהו או מלך כצדקיה – מי שמבקש למלט את נפשו הוא מגורלו, – מידת בטחונו בד' פגומה. לעומתו – מי שעושה למען הצל אפילו נפש אחת מישראל – והיא במצב נואש – כעבד-מלך הכושי, – מלט יימלט נפשו, בעזרת האל, כי בטחונו בד' מוחלט.

מגמה דידקטית זו תבוא לכלל ביטוי בעוצמה הדרמטית – הפעולות והדיאלוגים – שהוסיף המספר-הדרמטורג לסיפור, המוצע להלן כדרמה במבנה אפיזודי. המספרים (1)-(5) באים לציין הקבלה עניינית.

ירמיהו וצדקיה על סף הקץ (ירמיהו ל"ז-ל"ט).

צדקיה המלך חסר-ביטחון עצמי וירמיהו הנביא חסר-אונים להצילו

פתיחה	(ל"ז, א-ב):	צדקיה מלך יהודה אינו בוטח בד': "ולא שמע... אל דברי ד' אשר דבר ביד ירמיהו הנביא".	1
מערכה ראשונה	(ל"ז, ג-טז):	ירמיהו ניתן בבית-הכלא לבירור דינו – העימות בין ירמיהו והשרים – המשלחת החשאית אל ירמיהו בעקבות ההתפתחות הצבאית: "התפלל-נא בעדנו אל ד' אלהינו".	2
תמונה א'	(ג-ה):	הנביא מזהיר מפני האשליה הפוליטית של השרים: "ושבו הכשדים ונלחמו על העיר הזאת ולכדה ושרפה באש".	3
תמונה ב'	(ו-י):	ירמיהו נתפס בצאתו את העיר ומואשם בבגידה: "אל-הכשדים אתה נפל".	4
תמונה ג'	(יא-יד):		

תמונה ד'	(טו-טז):	ירמיהו מוכה על-ידי השרים ונאסר בבית הכלא: "וישב שם ירמיהו ימים רבים".	5
מערכה שנייה (ל"ז, יז-ל"ח, יג):			
ירמיהו מושלך אל בור הטיט אל מותו – העימות בין צדקיה והשרים –			
תמונה א'	(יז-כא):	המפגש בסתר בין ירמיהו והמלך בביתו: "היש דָּכָר מאת ד' – ויאמר: ביד מלך-בבל תִּנָּתֵן".	2
תמונה ב'	(ל"ח, א-ו):	השרים תובעים את מות ירמיהו: כי על-כן הוא מִרְפָּא את ידי אנשי המלחמה בעיר הזאת. "ויקחו את ירמיהו וישלכו אותו אל הבור... ויטבע ירמיהו בטיט".	3
תמונה ג'	(יז-י):	עבד-מלך הכושי מבקש מן המלך להציל את ירמיהו "הִרְעוּ האנשים האלה... אשר השליכו(הו) אל הבור וַיָּמָת תחתיו".	4
תמונה ד'	(יא-יג):	עבד-מלך הכושי מציל את ירמיהו ממוות: "וימשכו את ירמיהו בחבלים ויעלו אותו מן הבור".	5
מערכה שלישית (ל"ח, יד-כח):			
ירמיהו יושב בחצר המטרה עד שחרורו – העימות בין צדקיה וירמיהו –			
תמונה א'	(יד-כו):	המפגש החשאי בין המלך והנביא בבית-ד': "אם יָצָא תֵּצֵא אל שרי מלך-בבל... והעיר הזאת לא תִשָּׁרֵף באש".	2
השיא הטרגי: (יט)		"אני דָּאָג את היהודים אשר נפלו אל הכשדים... והתעללו בי".	
תמונה ב'	(כו):	השרים חוקרים את ירמיהו: "ויגד להם ככל הדברים האלה אשר צוה המלך".	3
תמונה ג'	(כח):	ירמיהו ניצל מיד השרים: "וישב ירמיהו בחצר המטרה עד יום אשר נלכדה ירושלם".	4
תמונה ד'	(ל"ח, כח; ל"ט, יא-יד):	ירמיהו ניצל ממעצרו בפקודת נבוכדנצר: "ויתנו אותו אל גדליהו... להוֹצֵאָהוּ אל הבית וישב בתוך העם".	5

הסיפור כדרמה בפועל

הפתיחה (ל"ז, א-ב) – כמבואר לעיל – מציינת את ראשית הדברים: "וימלך מלך צדקיהו בן יאשיהו – תחת כניו בן יהויקים – אשר המליך נבוכדראצר מלך בבל בארץ יהודה". ובסמוך רומזת לאחריתם: "ולא שמע, הוא ועבדיו ועם הארץ, אל דברי ד' אשר דבר ביד ירמיהו הנביא". ובכך הביא עליו את קיצו האישי הנורא ואת חורבן עירו וארצו.¹²³

מערכה ראשונה: ירמיהו ניתן בבית-הכלא לבירור דינו (ל"ז, ג-טז)

– העימות בין ירמיהו והשרים –

תמונה א' (ג-ה) 'בית המלך'. אווירה של רוחה: המצור הבבלי הוסר – ממש כמו בימי חזקיה – בשל שמועה על מסע מצרי,¹²⁴ כמבואר בהמשך. השאלה המנסרת בחלל חדר המועצה של המלך: היחזור ויארע הנס? התינצל ירושלים בשנית? אחר התייעצות קצרה מחליט המלך 'לדרוש את הנביא', בשנית,¹²⁵ לאור ההתפתחות הצבאית החדשה: "וישלח המלך צדקיהו את יהוכל בן שלמיה ואת צפניהו בן מעשיה הכהן"¹²⁶ אל ירמיהו הנביא לאמר: התפלל נא בעדנו אל ד' אלהינו – וברוח דברי המשלחת הראשונה אפשר להשלים (כ"א, ב): "אולי יעשה ד' אותנו ככל נפלאותיו" – בימי חזקיה מלך יהודה.

אותה שעה: "וירמיהו (חופשי) בא ויצא בתוך העם, (כיון שעדיין) ולא נתנו אתו בית הכליא (כמבואר בסוף מערכה זו); כי הייתה הרווחה בעם, כיון ש'יחזיק' פרעה (כבר) יצא ממצרים; (ולפיכך) וישמעו הכשדים הצרים על ירושלם את שמעם – ויעלו מעל ירושלם".

בתמונה ב' (ו-י) המלך והשרים מקבלים את תשובת הנביא, המסירה כל צל של תקווה לנס: "ויהי דבר ד' אל ירמיהו הנביא לאמר, כה אמר ד' אלהי ישראל, כה תאמרו (השרים השליחים) אל מלך יהודה השלח אתכם אלי לדרשני: הנה חיל פרעה היצא לכם לעזרה שב לארצו מצרים. (ולפיכך) ושבו הכשדים ונלחמו על העיר הזאת ולכדה ושרפה באש". ובפנייה אישית אל שרי מלך יהודה הפרו-מצריים מוסיף ומתרה: "כה אמר ד' אל תשאו¹²⁷ נפשתיכם לאמר: הלך ילכו מעלינו הכשדים; כי לא ילכו" ובלשון גחמה – בנימה קומית כלשהי¹²⁸ – ממשיך הנביא ומוסר: "כי (גם) אם הכיתם (תכו) כל חיל כשדים הנלחמים אתכם, ונשארו בם (רק) אנשים מדקרים (בחרב) איש באהלו – (קום) יקומו (באורח פלא) ושרפו את העיר הזאת באש". – גורלה נחרץ!

לפיכך, **בתמונה ג'** (יא-יד), ירמיהו האיש, שהבין מדבר-ד' לצדקיה, כי גורל העיר נחרץ, מבקש לנצל את ההקלה הזמנית – "והיה בהעלות חיל הכשדים מעל ירושלם מפני חיל פרעה" –

כדי להימלט על נפשו, מטעמו, ללא צו-אלוהי:¹²⁹ "ויצא ירמיהו מירושלם (על-מנת) ללכת ארץ בנימן (כדי) לחלק (= להחליק = להתחמק) משם (משער בנימין – תוך שהוא מסווה עצמו) בתוך (דלת) העם (הבלתי-כשירים למלחמה)"¹³⁰ המבקשים להימלט מן העיר בהזדמנות הניתנת להם עתה.¹³¹

אלא שבשער העיר צפונה עמד מפקח שמתפקידו היה לוודא שרק מדלת-העם – העשויים להיות אך למעמסה על עיר במצור – יצאו את ירושלים; ואילו מן הלוחמים בכוח היציאה תימנע. "ויהי הוא (ירמיהו, שם) בשער בנימן¹³² ושם בעל פקדת (= מפקח) ושמו יראייה בן שלמיה בן חנניה – ויתפש את ירמיהו הנביא לאמר (מאשים אותו): אל הכשדים אתה נפל". ירמיהו מנסה לגונן על עצמו מפני אשמת הבגידה. "ויאמר ירמיהו: שקר! אינני נפל על הכשדים! – ולא שמע אליו (לא קיבל את טענתו הבלתי-מוכחת) ויתפש יראייה בירמיהו (הבוגד – לא הנביא) ויבא (למשפט – לבירור טענתו) אל השרים".

תמונה ד' (טו-טז) מאופיינת בפעילות רבה. לא משפט – מתן הזדמנות לירמיהו לומר את דברו; אלא כמעט ליניץ. עימות אלים בין ירמיהו והשרים: "ויקצפו השרים על ירמיהו (הבוגד, התבוסתן, הגורם לדמורליזציה בקרב מגיני העיר) – והכו אותו (לא המיתוהו – מיראתם את המלך ואת השרים הפרו-בבליים,¹³³ אלא) ונתנו אותו בית האסור (לבירור דינו: לחיים או למוות)¹³⁴ (ב)בית יהונתן הספר, כי אתו עשו לבית הכלא (הזמני)".

אנחת רווחה מן המתח אצל הקוראים-הצופים. החשש והחרדה לרצח-נביא – כמעשה שאירע בימי יהויקים¹³⁵ – נדחו (עד המערכה השנייה). "כי (בינתיים) בא (= הובא) ירמיהו (הבוגד) אל בית הבור (= בית הכלא = בית האסור) – ואל¹³⁶ החניות (דהיינו: אל אחד התאים)"¹³⁷ – עד שיתברר דינו – "וישב שם ירמיהו ימים רבים". במשך "ימים רבים" אלה ניצח הצבא הבבלי את חיל העזר המצרי וירושלים שוב הובאה במצור.¹³⁸

מערכה שנייה – ירמיהו מושלך אל בור הטיט אל מותו (ל"ז, יז – ל"ח, יג)

– העימות בין צדקיהו והשרים –

תמונה א' (יז-כא) מתרחשת כעבור "הימים הרבים". המלך צדקיהו נמצא במצוקה נפשית עקב המצור ההולך ומחריף. מסתבר, כי מכל שריו, אין לו איש נאמן אחד. לפיכך, שב המלך ופונה אל ירמיהו העצור, לדרוש את ד'. הפעם – מסתיר את הדבר משריו: "וישלח המלך צדקיהו (על-מנת ש) ויקחהו (מבית הכלא) וישאלהו המלך (את ירמיהו), בביתו בסתר". תמונה 'משונה', במקצת, לגבי מלך שליט... "ויאמר (מתוח לדעת):¹³⁹ היש דבר מאת ד'?" הנביא משיב מיד ללא היסוס, נחרצות: "ויאמר ירמיהו: יש! (הפסקה קלה – מגדה את סקרנותו של המלך) ויאמר (חד-משמעית): ביד מלך בבל תנתן!" – דממה מוחלטת. אחר הפסקה ממושכת מתקרב ירמיהו אל צדקיהו ופונה אליו כאל מלך: "ויאמר ירמיהו (האיש)

אל המלך (השליט) צדקיהו.¹⁴⁰ מה חטאתי לך (אישית) ולעבדיך (שריך) ולעם הזה – כי נתתם אותי אל בית הכלא (כבוגד? כמסית? א?) המלך מחריש. ירמיהו תוקף באירוניה: "ואיזו נביאכם אשר נבאו לכם לאמר: לא יבא מלך בבל עליכם ועל הארץ הזאת?" צדקיה מבטא את קוצר ידו בשתיקה. אך מגלה השתתפות בצערו של ירמיהו. האחרון מנצל סמפטיה אישית זו אליו כדי לבקש על נפשו: "ועתה" ¹⁴¹ שמע נא אדני המלך (אתה עדיין המלך!) תפל נא תחנתי לפניך ואל תשבני (אל) בית יהונתן הספר (אל התא, אל בית הבור) ולא אמות שם (בתנאים הקשים). המלך נאזר עוז: "ויצוה המלך צדקיהו ויפקדו את ירמיהו בחצר המטרה...." (= המנטרה)¹⁴² – בית המעצר בחסות המלך – "ונתן לו ככר לחם ליום מחוץ (משוק)¹⁴³ האפים – עד תם כל הלחם מן העיר".

התמונה מסתיימת בציון השיפור בתנאי ירמיהו: אדם עצור, אך חופשי לבוא במגע עם הקהל הרחב. הנביא מנצל את מצבו החדש כדי להשפיע על העם להימלט מגורלה הנחרץ של העיר. – "וישב ירמיהו בחצר המטרה".

בתמונה ב' (ל"ח, א-ו) באה תגובת השרים: "וישמע שפטיה בן מתן וגדליהו בן פשחור ויוכל בן שלמיהו ופשחור בן מלכיה" ¹⁴⁴ את הדברים אשר ירמיהו מדבר אל כל העם לאמר, כה אמר ד': הישב בעיר הזאת ¹⁴⁵ (האבודה!) ימות בחרב ברעב ובדבר; ו(אילו) היצא אל הכשדים – יחיה; והיתה לו נפשו לשלל (חזור ומדגיש) – "וחי" ובלשון אחרת, מדבר ירמיהו אל החיילים: "כה אמר ד': הַנָּתַן תַּנְתֵּן הָעִיר הַזֹּאת (האבודה) בשל הרעב; העיר הבלתי ניתנת להגנה) ביד חיל מלך בבל – ולכדה (הכל כבר אבוד!). דברים חמורים אלה מובאים לפני המלך, פטרונו המוצהר של ירמיהו, במועצת השרים: ¹⁴⁶ "ויאמרו השרים אל המלך: יומת נא את האיש הזה (הבוגד, התבוסתן, הדמורליסט), כי על כן הוא מרפא (= מחליש) את ידי אנשי המלחמה הנשארים בעיר הזאת, ואת ידי כל העם, לדבר אליהם כדברים האלה". כאומרים: אין לך עוד מה להגן עליו, "כי האיש הזה (אינו נביא!), איננו דרש לשלום, לעם הזה, כי אם לרעה". ¹⁴⁷ העימות בין המלך והשרים, על שייעשה בירמיהו, חייב לבוא לכלל הכרעה. צדקיה מבין כי אינו יכול עוד ליתן חסות לירמיהו: "ויאמר המלך צדקיהו: הנה הוא בידכם (בחצר המטרה). כי אין המלך (במצב שנוצר) יוכל (מסוגל) אתכם דבר". דבריו לעו. המלך מודה בקוצר ידו למנוע מאנשיו לעשות דבר רע לנביא. מכאן הגמגום בלשונו. בדרך זו באה לכלל ביטוי מצוקתו. הקוראים-הצופים שרויים במתח: מה יעשו עתה השרים?

ואמנם בסוף התמונה – בשיאה הדרמטי של הדרמה – מתגלים השרים במלוא שנאתם התהומית אל ירמיהו "הבוגד"; בדומה לשנאת האחים את יוסף "המלשין", עד-מוות, – כך גם המספר-הדרמטורג מבקש להציג את הדברים, על דרך הרמיזה, ¹⁴⁸ להלן: "ויקחו את ירמיהו וישלכו אותו אל הבור (אסוציאציה שקופה למעשה האחים ביוסף. ¹⁴⁹ כאן, בור ממש, של) מלכיהו בן המלך אשר בחצר המטרה. וישלחו את ירמיהו (באמצעות) חבלים – ובבור אין

מים (כבסיפור יוסף) – כי אם טיט (בשל ניצול המים במצור עד תום) (על-מנת ש'איטבע ירמיהו בטיט ("וידנו אל תהי בו" – כבסיפור יוסף)).¹⁵⁰ הדבר נעשה – כפי שמתברר מן התמונה הבאה – מאחרי גבו של המלך ובלא ידיעתו.

ואכן בתמונה ג' (ז-י), המתרחשת בשער בנימין,¹⁵¹ המעשה מובא לידיעת המלך, והוא פועל בדחיפות להצלת הנביא. המודיע הוא הדמות השלישית בדרמה – הדמות החיובית ביותר – עבד-מלך הכושי. ולא במקרה אינו מבני-ברית. באירוניה רבה מתגלה הזר, "הכושי", כנאמן לנביא, כאיש חסד אמיתי – מי שמוכן להסתכן, בעימות עם השרים האכזריים, על-מנת להציל חיי אדם – בתנאים הקשים של עיר מיוסרת ערב נפילתה: "וישמע עבד-מלך הכושי איש סרים (משרת-איש למלך)¹⁵² – והוא (אותה שעה) בבית המלך – כי נתנו את ירמיהו אל הבור (ולא יכול לעשות מאומה להצילו מכיוון ש'המלך יושב (הרחק מן הארמון) בשער בנימין (נקודת התורפה של ירושלים)).¹⁵³ ויצא עבד-מלך מבית המלך (אל עבר שער בנימין) וידבר אל המלך לאמר: אדני המלך הרעו האנשים האלה (בבוז – כלפי השרים) את כל אשר עשו לירמיהו הנביא (לא "הבוגד") – את אשר השליכו (הו) אל הבור (על-מנת) וימת תחתיו מפני הרעב, כי אין הלחם עוד בעיר".

המלך מתעשת, למשמע הדברים החמורים, "ויצוה המלך (כשליט) את עבד-מלך הכושי לאמר: קח בידך (אתך) מזה (ממשמר המלך) שלשים¹⁵⁴ אנשים והעלית את ירמיהו הנביא (לא "הבוגד") מן הבור בטרם ימות".

ואכן בתמונה ד' (יא-יג) "ויקח עבד-מלך את האנשים בידו (אתו) ויבא (אל) בית המלך אל תחת (בית) האוצר, ויקח משם בלויי הסחבות ובלויי מלחים (= קרעי בגדים)¹⁵⁵ וישלחם אל ירמיהו אל הבור בחבלים. ויאמר עבד-מלך הכושי אל ירמיהו: שים נא בלואי הסחבות והמלחים תחת אצלות ידיך מתחת לחבלים (כדי שלא תיפגע בעת המשיכה). ויעש ירמיהו כן. וימשכו את ירמיהו (כמו את יוסף) בחבלים ויעלו אתו מן הבור". ומכיוון שדינו (ב"בוגד") טרם נתברר – "וישב ירמיהו בחצר המטרה" – כבסיום התמונה הראשונה במערכה שנייה זו. חיי ירמיהו ניצלו, הפעם, בזומת עבד-מלך הכושי, הפועל באומץ לב ובביטחון בד', כי לא יאונה לו כל רע.

המערכה השנייה מסתיימת אפוא במתח-רב – בהיעדר כל ידיעה לאשר יהא גורלם הסופי של גיבורי הדרמה: הישוב ירמיהו ויפול בידי השרים? הימיתוהו? הישמע צדקיה לעצת הנביא? התינצל העיר? היימלט עבד-מלך מן הצפוי לכל אנשי ירושלים? היישאר בחיים?

מערכה שלישית: ירמיהו יושב בחצר המטרה עד שחרורו (ל"ח, יד-כח)

– העימות בין צדקיה וירמיהו –

תמונה א' (יד-כו) פותחת את המערכה השלישית, כמו את המערכה השנייה והראשונה,

בביטוי: "וישלח המלך צדקיהו". אלא שהמשלחת הראשונה – משלחת השרים הנכבדים אל הנביא ירמיהו, נעשתה בגלוי, ואילו המשלחת השנייה מתקיימת בסתר – משנועדה בבית המלך מאחרי גבם של השרים; המשלחת שבפתח המערכה השלישית נעשית בחשאיות מוחלטת – לבל יודע הדבר חס וחלילה למי מן השרים. משום-כך ההתוועדות הפעם – העימות האחרון בין צדקיהו וירמיהו – מתרחשת בבית המקדש. רקע הדברים מסתבר על יסוד החששות, ההולכים וגוברים, כי העיר עומדת ליפול ביד הכשדים תוך זמן קצר: "וישלח המלך צדקיהו ויקח (הזמין) את ירמיהו הנביא אליו (אישית) אל מבוא השלישי אשר בבית ד'". חרדת המלך לגורלו האישי באה לכלל ביטוי בדבריו קצרי הרוח: "ויאמר המלך אל ירמיהו (כאדם אל אדם): שאל אני אתך דבר... (נמנע מלומר: "דבר-ד'"; ומוסיף ומתחנן): אל תכחד ממני דבר (גם הגרוע מכל)...". משתררת דממה. אחר כל שאירע לירמיהו בשל דבריו – עד כדי הניסיון להמיתו ביוזמת השרים ובשל קוצר-יד המלך – חושש הנביא לחייו. אחר זמן-מה,¹⁵⁶ מנמך קולו, פונה ירמיהו, אישית, אל צדקיהו – מנסה לבאר לו את הסיטואציה שהוא נתון בה: "ויאמר ירמיהו (האיש) אל צדקיהו (האיש): כי אגיד לך – הלוא המת תמיתני; וכי איעצך – לא תשמע אלי...".

צדקיהו, היודע כי השרים אך מחכים לטעות נוספת של ירמיהו על-מנת להאשימו בבגידה ולהמיתו, – נאלץ להשיג את אמון הנביא באקט של שבועה, מטעמו, כמלך: "וישבע המלך צדקיהו אל ירמיהו בסתר לאמר: חי ד' את אשר עשה לנו את הנפש הזאת אם (שלא) אמינתך ואם (שלא) אתנך ביד האנשים האלה אשר מבקשים את נפשך". שוב משתררת דממה. פרשה סגורה בנוסח המסורה. ירמיהו מהסס. הדברים שהוא עומד לומר לו עתה עשויים לקבוע לא רק את גורלו האישי אלא גם את גורלה של העיר ירושלים ושל תושביה, הכורעים תחת משא סבלם: "ויאמר ירמיהו אל צדקיהו: כה אמר ד' אלהי צבאות, אלהי ישראל, (שב ומדגיש כדי לשכנעו לעשות את המעשה הקשה הנדרש ממנו), אם יצא תצא אל שרי מלך בבל (הוא עצמו ישב אותה שעה ברבלה)¹⁵⁷ – וחיתה נפשך (וגם) והעיר הזאת לא תשרף באש. (הנביא מוסיף ומדגיש את גורלו האישי) – וחיתה אתה וביתך (כמעשה כניה בן יהויקים הנרמז בראש הדרמה; וכמעשה חזקיהו מלך יהודה בפתח הדרמה הראשונה על מצור העיר ירושלים). (אך) ואם לא תצא אל שרי מלך בבל – ונתנה העיר הזאת (האבודה) ביד הכשדים ושר פוה (חוזר ומגדיש) באש; ואתה (אל תשלח את עצמך) – לא תמלט מידם!"

שוב משתררת דממה. פרשה סגורה בנוסח המסורה. צדקיהו מתקרב אל ירמיהו כדי מגע פנים אל פנים. בגילוי לב נדיר מגלה לו את מצוקתו – שיאה הטרגי של הדרמה: צדקיהו מוכן להסגיר את עצמו – כמו כניהו – לידי הכשדים ולהציל את העיר מן הגורל האכזר שיועד לה – השריפה. החשש הממלא את לבו אינו מעשה הכשדים בו, כמלך-וסל שהפך את שבועתו לארון; לבו דואג מן המעשה שיעשו בו היהודים, 'הבוגדים', אשר הסגירו עצמם אל הכשדים,

וגורל משפחותיהם ורכושם, מן הסתם, לא שפר תחת ממשלת צדקיהו ושריו האכזריים: "ויאמר המלך צדקיהו אל ירמיהו: אני ד' אג את היהודים אשר נפלו אל הכשדים פן יתנו אתי (שרי מלך בבל) בידם – והתעללו בי". שוב משתררת דממה. פרשה סגורה בנוסח המסורה. ירמיהו יודע עד כמה אמת קשה יש בטיעונו של המלך; ולפיכך נדרש לו לנביא זמן רב עד שהוא – מטעמו – מבטיח למלך, מתוך שיקול-דעת הגיוני: "ויאמר ירמיהו (לא כנביא): לא יתנו! (שרי מלך בבל לא יסגירו אותך לידיהם)".

דברי ירמיהו אינם משכנעים את צדקיהו. מפני כך מוסיף הנביא ומתחנן: "שמע נא בקול ד' לאשר אני דבר אליך – וייטב לך (שב ופורט על גורלו האיש) – ותחי נפשך!". אך המלך אינו משתכנע. לפיכך משנה ירמיהו את טעמו – ותחת הדברים הרכים מציג לפניו תמונה קשה, שהוא המלך, בהימנעותו מלהסגיר את עצמו, יישא בתוצאותיה: "ואם מאן אתה לצאת (פן יתעללו בך) – זה הדבר אשר הראני ד'. והנה כל הנשים אשר נשאו בבית מלך יהודה מוצאות (אחר שהתעללו בהן) אל שרי מלך בבל – והנה אמרת (מבכות את מר גורלן): הסיתוך ויכלו לך אנשי שלמך – הטבעו בב' רגלך נסגו אחור".¹⁵⁸ ירמיהו מפסיק אחר דברי הקינה ומסתכל בפניו של צדקיהו – האם החליט לעשות מעשה? צדקיהו מחריש.

ובאן – באקורד האחרון של העימות – מנסה ירמיהו לשכנע את צדקיהו לעשות את הצעד הנכון למען הקרובים לו ביותר – נשיו ובניו – אותם לא יוכל למלט עמו על-פי התוכנית, שהוא מן הסתם מתכנן, לעזוב את העיר בחשאי.¹⁵⁹ "ואת¹⁶⁰ כל נשיך ואת בניך (הנה) מוציאים (אחר התעללות בם) אל הכשדים... ואתה (למרות תוכניתך) לא תמלט מידם, כי ביד מלך בבל תתפש (ובהימלטך תגרום) ואת העיר הזאת (האבודה) תשרף באש". רוצה לומר: גורלה של העיר נתון עתה בידך!

ירמיהו מחכה לתשובת האיש, הבעל, האב והמלך – וזו אינה ניתנת במעמד זה. אחר הפסקה ממושכת – שוב פרשה סגורה בנוסח המסורה – מטה צדקיהו את הדברים מן העיקר אל הטפל: "ויאמר צדקיהו (האיש) אל ירמיהו (הרע): איש אל ידע בדברים האלה – ולא תמות (אני לא אסגירך ביד השרים אם תמלא את התנאי הזה): וכי ישמעו השרים כי דברתי אתך (בסודיות)¹⁶¹ ובאו אליך ואמרו אליך הגידה נא לנו מה דברת (בסוד) אל המלך – (ההצעת לו להסגיר את עצמו כמו כניה בן יהויקים?) אל תכחד ממנו (ואז) ולא נמיתך – ומה דבר (בסוד) אליך המלך (דהיינו, מהן תוכניותיו) – ואמרת אליהם (תערים עליהם בהצגת האמת החלקית):¹⁶² מפיל אני תחנתי לפני המלך (בעניין פרטי ולא ציבורי) לבלתי השיבני בית יהונתן (כמו במערכה הראשונה)¹⁶³ אחר קצף השרים) למות שם (בתנאים קשים)".

ירמיהו מהנהן בראשו וממהר להיפרד מן המלך לבל יראנו איש. ובעוד המלך יוצא אל ביתו, מחליק ירמיהו אל חצר המטרה, מקום מושבו הארעי מאז הועלה מן הבור על-ידי עבד-מלך הכושי (בסוף המערכה השנייה).

בתמונה ב' (כז) השרים, כהשערתו של צדקיה עקבו אחר צעדיו של ירמיהו, באים אל חצר המטרה, לברר אצל ירמיהו על מה הסתודר עם המלך: "ויבאו כל השרים אל ירמיהו ושאלו אותו (לפשר פגישתו החשאית עם המלך) ויגד להם (הערים עליהם כהבטחתו לצדקיה) ככל הדברים האלה אשר צוה המלך (בקשתו כביכול: "מפיל אני תחנתי... לבלתי השיבני בית יהונתן למות שם")."

הדברים נראו תמוהים בעיני השרים: הלשם בקשה מעין זו נאלצו להיפגש בחשאי בבית המקדש? ואף-על-פי-כן: "ויחַרְשׁוּ" ¹⁶⁴ ממנו (נהגו באיפוק ולא לחצו עליו לגלות את האמת) (אף) כי ¹⁶⁵ לא נשמע הדבר (הגיוני). השרים עוזבים את ירמיהו לנפשו ומסתלקים איש איש לעיסוקו.

בתמונה ג' (כח) על רקע קולות המלחמה, בנסיון הכשדים להבקיע אל העיר, יושב לו ירמיהו בקרב בני עמו העצורים בחצר המטרה – אפאטי לכל מה שקורה. משנתברר לו, כי צדקיה לא הסגיר את עצמו, ברור לירמיהו, כי אין זה אלא עניין של זמן עד אשר העיר תיפול בידי הצרים עליה: "וישב ירמיהו בחצר המטרה עד יום אשר נלכדה ירושלים". – פרשה סגורה בראש הפסוק ו"פסקא באמצע פסוק" בסיומו. ¹⁶⁶ זו האחרונה באה ללמד, כי הפסוק המקוטע: "והיה כאשר נלכדה ירושלים", המשכו בפרק ל"ט, יא: "ויצו נבוכדראצר מלך בבל על ירמיהו". הקטע ל"ט, א-י נוסף בידי עורך ספר ירמיהו, כדי למלא אחר החסר בדרכו: צדקיה נכשל בנסיונו להימלט מן העיר העומדת ליפול, כנבואת ירמיהו, ועונשו אכזרי ביותר. גם גורל ירושלים לא שפר – שרוף נשרפה, דבר-ד', ותושביה, ברובם, יצאו לגולה. רק דלת העם נשארה בארץ יהודה.

תמונה ד' (ל"ח, כח 2 ; ל"ט, יא-יד). המקום: אותה 'במה' – חצר המטרה – כמו בתמונה ג'. הזמן: "והיה כאשר (כבר) נלכדה ירושלים" (לעומת "וישב ירמיהו בחצר המטרה עד יום אשר נלכדה העיר" – 'הזמן' בתמונה ג'). האירוע: לאחר ש"יצו נבוכדראצר מלך בבל (היושב ברבלה) ¹⁶⁷ על (אודות) ירמיהו (האיש), ביד נבוזראדן רב-טבחים, לאמר: קחנו, ועיניך שים עליו, ואל תעש לו מאומה רע (כופל ומשלש את הוראתו) כי אם, כאשר ידבר אליך, כן עשה עמו". המודיעין הבבלי ידע – מדיווחי הנופלים על הכשדים – אודות 'התפקיד' שמילא ירמיהו הנביא בדרישתו לכניעת צדקיה לפני המלך הבבלי. ואכן, ההוראה מגבוה נתבצעה: "וישלח נבוזראדן רב-טבחים ונבושזבן רב-סריס ונרגל שראצר רב-מג ¹⁶⁸ וכל רבי מלך בבל – וישלחו (פקידים זוטרים על-מנת שציקחו את ירמיהו מחצר המטרה, ויתנו אותו אל (ויעבירוהו לרשות) גדליהו בן אחיקם בן שפן (המופקד על שארית דלת העם בארץ יהודה) להוציאהו (מחצר המטרה) אל הבית (של גדליהו)". אך ירמיהו העדיף לקשור את גורלו עם המוני-העם האמורים לגלות בבלה: "וישב בתוך העם" ¹⁶⁹.

ואמנם מן המובא בהמשך (מ', א-ו), יודעים אנו, כי ירמיהו יצא עם המוגלים בבלה

והגיע עד הרמה. כאן נקרא אישית על-ידי נבזראדן רב טבחים,¹⁷⁰ המקיים עתה את הוראת מלך בבל: "אם טוב בעיניך לבוא אתי ככל בא ואשים את עיני עליך ואם רע בעיניך לבוא אתי ככל חדל". ירמיהו בוחר להיות בחסות גדליה בן אחיקם במצפה: "וישב אתו בתוך העם הנשארים בארץ".

לדרמה עצמה, במקורה, סיום (ל"ט, טו-יח) המתייחס אל גיבורה השלישי: עבד-מלך הכושי. אמנם זמנו של 'הסיום' לפני שנלכדה העיר: "ואל ירמיהו היה דבר ד' בהיותו (עדיין) עצור בחצר המטרה לאמר"; ברם תכלית 'הסיום' – בדברי הנבואה לעתיד – להציע את המסר, שהמספר-הדרמטורג מבקש להעביר לקורא-המאזין, אודות הבעייה המעסיקה את שלוש הדרמות: מידת הביטחון בד' מהי? – ואלה דברי הנבואה: "הלוך ואמרת לעבד מלך הכושי לאמר: כה אמר ד' צבאות אלהי ישראל (כלשון הפתיחת בדבר-ד' לצדקיה בשיא הדרמה ל"ח, יז-יח): "ואם לא תצא – – – ונתנה העיר הזאת ביד כשדים ושרפיה באש – ואתה לא תמלט מידם". הנני מביא (א) את דברי אל העיר הזאת לרעה ולא לטובה. והיו (דברי ההבטחה האלה) לפניך ביום ההוא (כשהעיר תילכד): והצלתיך ביום ההוא נאם ד' ולא תנתן ביד האנשים ("אשר נפלו אל הכשדים" – כפחדו של צדקיה לעיל ל"ח, יט: "והתעללו בי"), אשר אתה יגור מפניהם. כי (אכן) מלט אמלטך ובחרב לא תפל, והיתה לך נפשך לשלל – כי בטחת בי נאם ד'".

יש להניח, כי ההבטחה הנבואית נתקיימה; ובהמלצת ירמיהו אכן הייתה נפש עבד-מלך הכושי לשלל והוא נמלט מגורל כל אנשי "בית המלך" בו תפקד כמשרת אישי למלך. בדרך זו שבה ונתאשרה הקביעה הנבואית: בעל מידת הביטחון בד', בראש ובראשונה, מן הראוי שיהיה 'איש חסד' – כמו שנתגלה עבד-מלך הכושי וכפי שהוצג "מלך ישראל" בסיפור הדרמה "המצור על שומרון". זאת ועוד: הבוטח בד' פועל בשיקול-דעת במצבים קשים – למען הפרט או למען האומה – ואינו סומך על הנס. אדרבא, בכל הנוגע לחיי אדם, פועל נחרצות עד כדי נטילת סיכון על חייו עצמו. כך יהורם וכך עבד-מלך. מעשים נועזים מעין אלה שלא על-מנת לקבל פרס אפשר, שייזכו את הבוטחים בד' בישועה על דרך מעשה פלאי – אם במישור הלאומי ואם במישור האישי – כמעשה שאירע ליהורם מלך ישראל או לעבד-מלך הכושי.

לעומתם, צדקיה המלך – חסר ביטחון עצמי ונעדר מידת הביטחון בד' – הביא, בחולשת אופיו, אסון מחיר על עצמו וחורבן נורא על ירושלים ועל עמו. זאת, בשונה מחזקיה המלך ירא-ד' – הנשמע לעצת הנביא ישעיהו, שליח האלהים, ובוטח בדבריו בשם ד'. צדקיה ירא את שריו וירא לנפשו; ולפיכך לא שמע לעצת הנביא ירמיהו ולא עשה כדבר-ד'. גם ירמיהו, כמו הנביא אלישע בדרמה "המצור על שומרון", שניהם נתונים למשפט הקורא-הצופה: אלישע, על שבעס על המלך, בקנאתו לכבודו, וגור על השליש דין מוות מטעמו.

ירמיהו, על שביקש למלט את נפשו מן הגורל שנחרץ על העיר, משנאש מן המלך צדקיה; ועל תחינתו על חייו, לכל יושב אל בית הבור. ביקורת מעין זו, על הליכות הנביאים, מצויה בספר מלכים.¹⁷¹ חריגה, מבחינה זו, דמותו של הנביא ישעיהו כפי שהיא מוצגת בדרמה "המצור על ירושלים" בימי חזקיה. הנביא – כמו המלך – מוצג כדמות 'מושלמת' ופשטנית, בהשוואה לדמותם המורכבת של אליהו, אלישע וירמיהו בדרמות האחרות.

סיכום

עיוננו בשלושה סיפורים במקרא, הערוכים כדרמה, הביא לפנינו מגוון של דמויות המתמודדות – אישית וציבורית – עם מצבים קשים, המעמידים אותם בניסיון קשה. כל אחת מן הדמויות, על-פי אופייה הייחודי, מתמודדת עם הבעיה שהיא נצבת בפניה ופותרת אותה, מתוך בחירה, בצורה שונה.

הזדהותנו עם הדמויות הפועלות, כדרך הדרמה, לעינינו 'כאן ועכשיו' – מאפשרת לנו להפנים את הלבטים וההתלבטויות, בעת מהלכי הנפש של הגיבורים: במצבים של יאוש תהומי ועל סף התקווה, בתוך-תוכה של מצוקה קשה ובפרץ אומץ הלב, בעת פחד וחרדה ובהארת האמונה והביטחון בד'.

לימודנו שב וצייר את בעל מידת הביטחון בסיפורים הנבואיים במקרא, כמי שפועל בשיקול-דעת, כאדם שנברא בצלם אלוהים, שעה שהוא עומד בפני ניסיון קשה; וכמי שמסוגל במאמץ עילאי להתגבר על קשיים עצומים – בלא שתיפול רוחו; ועם שנאש מפתרון הבעיה, לא יימלט אל תוחלת 'הנס' העל-טבעי.¹⁷² אמנם, עם שהגיע למדרגת "ירא ד'", הבוטח באלהים באמונה שלמה בלתי-מותנית, אפשר שיזכה לתשועה פלאית – 'נס' – בדרך טבעית לא-צפויה.¹⁷³

הערות ומראי מקומות

1. המושג 'מידת הביטחון', בהשפעת ההגות היהודית בימי הביניים, נעשה שכיח בספרי החסידות. בעיוננו זה מתייחסים אנו למרכיב 'מידה', בביטוי 'מידת הביטחון', כ'קנה מידה'. רוצה לומר: הביטחון בד' משמש קנה-מידה על הראוי להיות רצוי בהתנהגות האדם וגו'. הגדרה זו קרובה להגדרת קלוקהון למושג "ערך", כמובא במאמרו של א' מינקוביץ, "בעיות פסיכולוגיות בחינוך לערכים", **החינוך, כרך ל"ט**, (תשכ"ז). עמ' 252: "ערך הוא קונצפציה מאורגנת מוכללת, מפורשת או סמויה, אופיינית ליחיד או קבוצה חברתית על הראוי להיות רצוי. קונצפציה זו משפיעה על הבחירה בין אופנים, אמצעים ומטרות פעולה מצויים". וראה נ' אררט, "על ערכים, על מצוות ועל אינדוקטרינציה", **בשדה חמיד שנה כ"ז, חוברת ג-ד** (כסלו-טבת תשמ"ג), עמ' 180-182.

2. ראה יצחק היינמן, **אנציקלופדיה מקראית**, הערכים: אמונה, ביטחון, השגחה.
3. M. Kellner, **Must a Jew Believe Anything?** The Lillman Library of Jewish Civilization, ראה, 1999, pp. 12-25.
4. ראה אפרים א. אורבך, חז"ל, **פרקי אמונות ודעות**, ירושלים, תשמ"ו, עמ' 24-28.
- היעדר מונח מוגדר לאפיון תפיסה הגותית במקרא אינו אומר ולא כלום על היעדרה מן הספרות המקראית. כך לגבי מידת הביטחון וכך לגבי המושגים נס וניסיון. ראה יאיר זקוביץ, **על תפיסת חנס במקרא**, תל-אביב, 1987 (תשמ"ז), עמ' 18.
5. ראה אורי אלטר, **אמנות הסיפור במקרא**, תל אביב, תשמ"ח; מ"מ בובר, **דרכי של מקרא**, ירושלים, תשכ"ד; שמעון בר-אפרת, **העיצוב האמנותי של הסיפור במקרא**, ישראל, תש"ס; ש"ד גויטיין, "אמנות הסיפור המקראי", **עיונים**, ירושלים, תשט"ז; מאיר וייס, **המקרא כדמות**, ירושלים, תשנ"ד; מאיר וייס, **מקראות ככונתם**, ירושלים, תשמ"ח; שמריהו טלמון, **דרכי הסיפור המקראי**, ירושלים, תשכ"ז; מאיר פרי ומאיר שטרנברג, "המלך במבט אירוני (הסיפור המקראי ותורת הפרוזה)", **הספרות א', מס' 2** (תשכ"ח).
- עמ' 263-265; מאיר שטרנברג, "לשון, עולם ופרספקטיבה באמנות המקרא", **שם, מס' 32** (יוני 1982).
- עמ' 88-131.
- Meir Sterenberg, **The Poetics of Biblical Narrative, Ideological Literature and the Drama of Reading**, Bloomington, 1985.
- J. Licht, **Storytelling in the Bible**, Jerusalem, 1978
6. ביטחון בד', במשמעות זו, ניתן למצוא – בלשון פיוטית – בדברי נביאים כגון ישעיה י"ב, ב; כ"ו, ד; נ', י; ירמיה י"ז, ז. במשלי ט"ז, כ; כ"ח, כה. ורבות בתהלים כגון י"ג, ו; נ"ו, ב; יב, קמ"ג, ח. וראה איוב י"א, יח.
7. בעקבות קנט: האידיאל החינוכי הנו אותו 'מודל' (מופשט) של אדם, המהווה התגלמותה (פרסוניפיקציה) של מערכת-ערכים (השקפת-עולם מסוימת). האידיאל החינוכי משמש דמות לחיקוי, להזדהות ולהפנמת ערכים. ראה א"ע סימון, "אידיאה אידאל ואידיאלוגיה", **מולד**, 139, (1960).
- וראה נ. אררט, **שם**, עמ' 181.
8. הדוגמה למופת הגנה דמותו של אברהם – בעל עשרת הנסיונות על-פי תפיסת חז"ל – עליו אומר הכתוב (בראשית ט"ו, ו): "והאמין בד' – ויחשבה לו צדקה".
9. ראה ניסן אררט, **הדרמה במקרא**, ירושלים, תשנ"ז. פרק המבוא: הדרמה במקרא, עמ' 3-11.
10. ראה א"מ פורסטר, **אספקטים של חרומן**, תל אביב, (אין ציון שנה), עמ' 56-67.
11. ראה נ. אררט, **שם**, נספח ד': מבנה הדרמה, עמ' 422.
- על-פי: Edwin Wilson, **The Theatre experience**, New York, 1976, pp. 9-128.
12. דעת החוקרים אינה מוסכמת: מהם המייחסים את המצור לתקופת יהורם בן אחאב ומהם הדוחים את המצור לימי יהואחז בן יהוא. דברי אלישע (ו', לב) "בן המרצח" ניתנים להתפרש הן לגבי יהורם בן אחאב (רוצח נבות) והן לגבי יהואחז בן יהוא (רוצח יהורם ואחזיה). אף שאפשר והביטוי כללי והוא מבטא גידוף וקללה סתמיים. ראה **עולם התנ"ך, מלכים ב'**, תל אביב, 1994, עמ' 54-57. דעתנו נוטה לזיהוי "מלך ישראל" עם יהורם – מי ש"היה שמר ברמת גלעד" על גבול ישראל, מפני פלישה חוזרת של הארמים (ט, יד). "בן הדד" שבסיפורנו יהא אפוא בן הדד השני אויב ישראל מימי אחאב (מל"א כ';

- כ"ב, א-לח).
- מיקומה של הדרמה בתוך סיורי הנביא אלישע – ובטרם נתמלך חזאל בארם – מחזק את הנחתנו. לגופו של המסר המקראי אין כל חשיבות מי היו מלכי ישראל וארם. להבנת האירועים, ראה מפה 1 בנספח.
13. ראה, שם, מלכים ב', עמ' 58.
14. "ויאמר" בלכד כנגד "ויאמר פלוני אל אלמוני" בא לציין, בסיפור-המקראי, דיבור מתפרץ (מסיבה כלשהי) לעומת הדיבור האיטי (אחר הפסקה מסיבה כל שהיא) המתאפיין בנוסחה הארוכה. ראה פסוק כ"ח בסמוך.
15. הצעת הקריאה "אולי", על-פי הכתיב "אלי": צירוף "אל" עם היוד שבראש המילה הסמוכה "יושעך". הצעתנו עדיפה על הקריאה "אם לא": ראשי תיבות למילה "אל".
14. ראה לעיל הערה 14.
16. ראה בראשית כ"א, יז: יהושע ט"ו, יח = שופטים א, יד; שופטים י"ח, כג-ג; שמ"ב י"ד, ה; מל"א א, טז; ישעיה כ"ב, א; אסתר ד', ג.
14. ראה לעיל הערה 14.
17. השווה מל"א ג', יח-יט – "האשה הזאת" במשפט שלמה.
18. השווה לדברי התוכחה בדברים כ"ח, נג: "ואכלת פרי בטנך במצור ובמצוק".
19. גם במשפט שלמה מיטרפת דעת האשה התובעת באומרה: "גם לי גם לך לא יהיה – גזרו" (מל"א ג', כו). ראה אררט, **הדרמה במקרא**, סיפור "משפט שלמה" כדרמה במבנה קלימטי, עמ' 288, 291, 295, 293.
20. "העם" בטקסט מקראי, העוסק במלחמה, לעולם קיצור של "עם המלחמה". דהיינו: החיילים, הצבא. ראה יהושע ח', א, ג ולהלן מל"ב י"ח, כו: "ואל תדבר עמנו יהודית באזני העם אשר על החמה" – כמו בפרקנו.
21. "ויהי" משמש בסיפור המקראי לציון ראשית סצינה. השווה לעיל פסוק כ"ו בלשון דומה: "ויהי מלך ישראל עבר על החמה". וראה, למשל, בראשית פרק ל"ט ועוד במקרא.
22. ראה תגובת "מלך ישראל" זה (יהורם לפי השערתנו) לעיל ה', ז: "ויקרע בגדיו ויאמר: האלהים אני להמית ולהחיות". וראה תגובת דוד: שמ"ב י"ג, לא; יפתח: שופטים י"א, לח; ראובן: בראשית ל"ז, כט; חזקיה: מל"ב י"ט, א; ישעיה ל"ז, א; מרדכי: אסתר ד', א ועוד.
23. השווה תגובת דוד: שמ"ב י"ב, טז-כ.
24. השווה תגובת אחאב: מל"א כ', מג; כ"א, ד.
25. הביטוי "וישלח איש מלפניו" נשמט ממקומו, הראוי, כאן; וניתן להלן בפסוק ל"ב: "ואלישע ישב בביתו והזקנים יושבים אתו. [וישלח איש מלפניו] (ו)בטרם יבא המלאך (האיש) אליו והוא אמר אל הזקנים".
26. האות ו' במילה "ואלישע" מציגה את הסיטואציה שבה נתון אלישע, ואפשר באה לציין את העימות בין שתי הסיטואציות: זה "עובר על החומה" וזה "יושב בביתו".
27. ראה שמות י"ח, טו; מל"א כ"ב, ה, ח (=דבה"ב י"ח, ד, ו); מל"ב, כ"ב, יח; ישעיה ל"א, א; ירמיה ל"ז, ז; יחזקאל י"ד, ז; כ', א, ג ועוד.
28. הוספנו את האות ו' מסוף המילה שלפני-כן: "מלפניו".

29. נראה לנו כי "בן המרצח" כמו "בן נעות המרדות" (שמ"א, כ', ל) אינו אלא ביטוי חריף של גידוף; ואין לו כל משמעות אישית מכוונת לאחאב או ליהוא. ראה **עולם התנ"ך, מלכים ב'**, עמ' 59. וראה הערה 12 לעיל.
30. הכתיב "המלאך" אפשר שומר על הקריאה של המילה "מלך" בקמץ כמו "לעת צאת המלאכים" (שמ"ב י"א, א). והשווה האמור בסמוך ז', יז: "כאשר דבר איש האלהים אשר דבר בדת המלך אליו".
31. השווה איכה ג', כא, כד; מיכה ז', ז; תהלים ל"ג, יח; ע"א, יד; ק"ל, ה ועוד.
32. לאחר דבריה המלך – "מה אוחיל" – פרשה סגורה. הפרשה הבאה (פרק ז', א) פותחת אחר הפסקה בדברי אלישע: "שמעו דבר ד'".
33. ראה מעשה עגלון: שופטים ג', כ: "ויאמר אהוד דבר אלהים לי אליך – ויקם מעל הכסא".
32. ראה לעיל הערה 32. אלישע נושא דבריו אחרי הפסקה.
34. כמשמעות הביטוי "ויען" במקרא. מלשון "קול ענות אנכי שומע" (שמות ל"ב, יח).
35. אפשר נשמט בשל הדימיון למובא לפניו: "אשר למלך".
36. השווה לאמור על נעמן שר צבא מלך ארם (מל"ב ה', יח): "והוא נשען על ידי".
37. ראה הערה 14 למעלה. שים לב, אין לשון נבואית כלעיל: "כה אמר ד'".
38. השורש רא"ה שכיח בדרמה כולה. ראה ו', ל; לב (פעמיים); ז', ב, יד.
39. כמצווה על המצורע (ויקרא י"ג, מו): "בדד ישב מחוץ למחנה מושבו".
40. כאן הל"ך משמש כפועל-עזר.
41. ה"נשף" על-שם נשיבת רוח הבריזה – בראשית הלילה ובסופו. לכן פעמים נשף – ערב ופעמים נשף – בקר. כאן, נראה לנו, ערב.
42. "לבוא", במשמעות של בכיוון, כמו בראשית י"ב, יא; (כ"ד, סב); ל"ה, טז. יהושע י"ג, ג = שופטים ג', ג; שמ"ב י"ט, ד; מל"א י"א, יז; ירמיה מ"א, יז ועוד; יחזקאל מ"ז, טז, כ ועוד.
43. ראה ניסן אררט, **אמת חסד במקרא**, ירושלים, תשנ"ג, עמ' 13-15.
44. עוד בימים קדומים תוארו 'אירועים שמיימיים', שבהם נראו 'כוכבים נופלים' ונשמע רעש דמוי רעם. מדען קרואטי, דג'אן ווינקוביץ, הקליט קולות של מטאורים, במדבר מונגוליה, בעת 'גשם המטאורים' הגדול של נובמבר 1998 – ודיווח על כך בכנס מדענים בסן-פרנסיסקו.
45. "מוצא הסוסים אשר לשלמה מצרים". ראה מל"א י', כח-כט. מצרים זו אינה אלא מצרי (מוצרי) שבצפון סוריה. ראה **עולם התנ"ך, מלכים א'**, עמ' 118; ובתיאור קרב קרקר, **שם**, עמ' 206.
14. ראה לעיל הערה 14.
46. "אחד" במשמעות של יחיד ומיוחד. ראה א. אבן-שושן, **המלך וחורש**, ירושלים, 1972, בערך אחד 4.
47. ראה בראשית י"ד, ז; שמות י"ד, ב; יהושע ח', כא ועוד.
48. ראה ניסן אררט, "על 'אור' שאינו מאיר במקרא" **בית מקרא, קייט**, תשמ"ט, עמ' 316-327.
40. ראה לעיל הערה 40.

49. רצף פעלים מבטא במקרא פעולה מהירה. ראה עשו (בראשית כ"ה, לד); "ויאכל וישת ויקם וילך".
50. מכאן ואילך "הבשורה" קשורה ב'הגדה': ונגידה, ויגידו (פעמיים), אגידה.
51. רצף הפעלים "ויבאו ויקראו" מלמד על פעולה חפזת: אך באו ומיד קראו לשוערי העיר. והשווה קריאתנו בדומה בפסוק ח': אך באו המצורעים עד קצה המחנה ומיד באו אל האהל המיוחד.
52. כך נראה להשלים ברבים: שוערי העיר.
53. גם כאן נראה להשלים ברבים: ויקראו.
54. כאן "ויקם" פועל עזר במשמעות של נזדרז לפעול. ואפשר: קם ממשכבו.
55. ראה הערה 34 לעיל. גם כאן נושא האיש קולו אחר הפסקה קלה.
56. השלמנו אות מס (מסוף "הנשארים") בראש "אשר"; ועל-פי העניין גם בסוף המילה "בה" – "בהם".
57. הוספנו יוד בראש המילה "תמו" (בצורת "עבר") כדי לקבל את המילה "יתמו" במשמעות עתידית: עשויים לבוא אל קצם.
58. הוספנו את האות מס בראש "אשר" מסוף המילה "וכלים".
59. ראה זקוביץ, **על תפיסת הנס במקרא**, עמ' 40. וראה שם ביבליוגרפיה בנושא.
60. "אשר" במשמעות של "כאשר" כמצוי במקרא. ראה, למשל, בראשית כ"ב, יד: "(כ)אשר יאמר היום בהר ד' יראה".
61. ראה ניסן אררט, "נביא-ומלך אמת-וחסד בספר מלכים", **בשרה חמד**, תשמ"ח, עמ' 27-43; 227-277; (סוף תשמ"ח) 2-9; תשמ"ט 2-12. וראה אררט, **הדרמה במקרא**, עמ' 299-300, והערה 17.
62. הבעיה מוצגת בצורה בהירה ע"י גרשון גליל **בעולם התנ"ך, ישעיהו**, עמ' 160-166.
- וראה **עולם התנ"ך, מלכים ב'**, עמ' 152-157; **ועולם התנ"ך, דברי הימים ב'**, עמ' 240-241.
- שם**, עמ' 244-251, ניתנים הטקסטים המקבילים במלכים, ישעיה ודבה"י עפ"י הספר מקבילות במקרא התקין אבא בנדור, כרטא, ירושלים, 1972.
63. ראה דברי גרשון גליל **שם, מלכים ב'**, עמ' 153: "הסופר האשורי, וכמוהו מחבר מלכים – כל אחד וטעמיו עמו – בחרו שלא לתאר את המסע על-פי סדרו הכרונולוגי. הסופר האשורי העדיף לערוך את חיבורו לפי נושאים" – כמוגדם בעמ' 156-157; וכן **שם, ישעיהו**, עמ' 168-169.
64. השווה שמ"א י"א, יד: "ויהי דוד לכל דרכו משכיל וד' עמו". הביטויים "ד' עמו" "ישכיל" שכיחים בראשית דרכו של דוד שמ"א פרקים ט"ז-י"ח. ראה להלן: אזכור לדוד - שמ"ב ח', ו, יד – גם בסיום הפרשה בדבה"ב ל"ב, כב.
65. ראה ניסן אררט, **הדרמה במקרא**, נספח ד': מבמה הדרמה עמ' 422. וראה הערה 11 לעיל.
66. ראה **שם**, עמ' 422: 1. העלילה מתחילה מאוחר, סמוך מאוד אל השיא.
67. תפיסה זו אופיינית למחבר ספר דבה"י. על-פיה חזקיה, כמו אברהם, עמד בשרשרת של נסיונות. תפיסתו באה לכלל ביטוי במשפט המסכם אודות חזקיה: "לנסו תו – לדעת כל בלבבו" (דבה"ב ל"ב, לא). ראה עוד בוסתנאי, **עולם התנ"ך, דבה"ב**, עמ' 240.
68. ראה גרשון גליל, **שם, מלכים ב'**, עמ' 154. וראה **אטלס דעת מקרא**, ירושלים, תשנ"ג, עמ' 290-292.

69. ראה אררט, **שם**, עמ' 422, פירוט מאפייני הדרמה במבנה קלימטי.
70. ראה **מקבילות במקרא**, התקין אבא בנדויד, עמ' 144 ואילך.
71. השנה ה-14 לחזקיה אינה תואמת את שנת מסעו של סנחריב. אפשר שהתאריך במקורו מכון לאירוע אחר, כהצעת מיכאל קוכמן, **עולם החניך, מלכים ב'**, עמ' 166. **ישעיה**, עמ' 166.
72. קרוב מאוד אל מה שמציין סנחריב באנאלים: 30 כבר זהב; 800 כבר כסף.
73. עמדה מעין זו מציע ירמיהו לצדקיה, כדי להציל את ירושלים, במצור הכשדי. ראה פירוט הדברים בסיפור הדרמה השלישי להלן.
74. ראה מפה 3 בנספח. סמוך אל "הנחל השוטף" (נחל גיחון) בפנייתו דרומה (12) אל מול שער יפו (3) השתרע "שדה כובס". אליו הובילה "המסילה" מצפון ירושלים, ממחנה אשור (36).
- ראה ניסן אררט, "ממדי ירושלים בימי נחמיה ממבט-מקראי", **שאנן – שנתון המכללה הדתית לחינוך**, חיפה, תשנ"ח, עמ' 77-78. וראה יהושע עציון, **החניך האבד**, ירושלים תל-אביב, 1992, עמ' 113-117.
75. "עתה", בסיפור המקראי, פתיחה לעניין חדש אחר הפסקה. בדרך כלל ביטוי למסקנה. ראה בהמשך: "עתה הנה בטחת לך".
76. פעמים, בסיפור המקראי, הביטוי "הזה" ו"הזאת" מבטא בוז: כמו "העם הזה" (שמות י"ז, ד; ל"ב, ט; במדבר י"ד, יא ועוד); "הפלשתי הזה" (שמ"א י"ז, כה, לו, לא, לב, לו, לז); "האשה הזאת" (מל"א ג, יח-יט); ולעיל מל"ב ו', כח.
77. במקביל בישעיה: "וכי תאמר אלי", המשך ל"אמרת", כשהמכוון לחזקיה. ואפשר וגם "ותאמרן" לשון של רבים לכבוד המלך, כמצוי במקרא, למשל, שמות י"א, ח: "עבדיך" = פרעה.
78. ראה הערה 75 לעיל. "ועתה", אחר הפסקה, ובנימה של מסקנה.
79. תוספת "את", והעדרה במקביל בישעיה, מאפיינת את שתי הגרסאות. ראה גם לקמן פסוק ל.
80. ראה ישעיה י', ה. ובהמשך הדברים שם.
81. ראה הערה 20 לעיל: העם = עם המלחמה.
82. רבשקה נזקק ללשון צבאית גסה שאינה מצויה במקרא. ראה **דעת מקרא**, **ספר מלכים**, ירושלים, תשמ"ט, עמ', תשכ"ד: ו'הסגנון הוא האדם'.
83. בדב"ב ל"ב, טו מבאר: "ואל יסית אתכם כזאת ואל תאמינו לו כי לא יוכל כל אלוה כל גוי וממלכה להציל עמו מידי ומיד אבותי. אף כי אליהם לא יצילו אתכם מידי?"
84. ראה שופטים ה', כא: "תדרכי נפשי (ב)עז". תופעה מצויה בלשונות השמיות ובעברית המקראית.
85. ראה מפה 2 בנספח.
86. עפ"י במקבילה בישעיה. ואפשר נשמטה הוא"ו בשל הדימיון לה"א שבסוף "ועוה".
87. עפ"י המקבילה בישעיה.
88. ראה מל"ב ו', ל; וראה נוהגו של יהורם מלך ישראל, **שם**, ה', ז. וראה בראשית ל"ז, לד; שמ"ב י"ג, לא ועוד.
89. עפ"י המקבילה בישעיה.

90. ראה י"ט, יד: "ויעל בית ד' – – – ויתפלל חזקיהו לפני ד'". בהמשך מובאת תפילתו. זו אינה נמסרת כאן.
91. כאחת המשמעויות של "כי" במקרא.
92. לעיל ו', לא: "כה יעשה לי אלהים וכה יוסף אם יעמד ראש אלישע עליו היום".
93. השווה לקמן בנבואת ישעיה פסוק ל"א: "כי מירושלם תצא שארית ופליטה מהר ציון".
94. ראה יוחנן מופס, "בין דין לרחמים: תפילתן של נביאים", **תורה נדרשת**, תל אביב, 1984, עמ' 39-87. ראה בראשית כ', ז; שמ"א י"ב, כג ועוד.
95. ראה הערה 58 לעיל על תפיסת הנס במקרא.
96. ראה שמ"א ט"ז, יד.
97. לעיל ז', ו: "ואדני השמיע – – – קול – – – הנה שכר עלינו מלך ישראל – – –".
98. ראה מפה 2 בנספח. וראה **עולם התנ"ך, מלכים ב'**, עמ' 157. **ישעיה**, עמ' 169.
99. על-פי המקבילה בישעיה ל"ז, ט 2. במלכים נשמט "וישמע" בשל הדימיון אל "וישב" שבסמוך; ובישעיה נשמט "וישב" בשל דימיון ל"וישמע".
100. אינם נזכרים בנאום הראשון (י"ח, לד). ראה מפה 2.
101. נזכרים בנאום הראשון. אך העיר שומרון, הנזכרת שם, מושמטת כאן.
102. כדרך הדרמה (כמודגם בספר **הדרמה במקרא**) פסוק המסיים תמונה בכוננות לעשייה, פותח את התמונה הבאה כמעשה שכבר היה.
103. עפ"י המקבילה בישעיה ל"ז, טז. ביטוי אופייני לישעיה הנביא בנבואותיו; ומצוי, כמצוין את האל היוצא לישע עמו, בספר שמואל (שמ"א ד', ד שמ"ב ו', ז).
104. את דברי השירה הנבואית הבאנו בדילוגים.
105. לעיל י"ט, ד.
106. ראה **דעת מקרא, ספר מלכים**, עמ' תשמ"ד.
107. ראה, **שם**, עמ' תשמ"ד.
108. לחיזוק, במשמעותו של "והושע אושיע אותה". ראה ניסן אררט, "לעשות" = "עשה עשה" לחיזוק הפעולה", **בית מקרא, קל"א**, תמוז-אלול תשנ"ב, עמ' 320-325.
109. לעיל י"ט, יט.
110. בדב"ב ל"ב, לא: "וישלח ד' מלאך ויכחד כל גבור חיל ונגיד ושר במחנה מלך אשור".
111. ראה הערה 49 לעיל. רצף-הפעלים מציין פעולה חפזה.
112. ראה הערה 64 לשון דומה לאמור על דוד.
113. ראה ישעיה ט', א-ז; י', ה-לד. נבואות אלה נדמה משקפים את המאורעות, המתוארים בדרמה שלפנינו, מנקודת ראותו של הנביא עצמו.
114. ראה, **אנציקלופדיה מקראית ו'**, ירושלים, תשל"ב, בערך "עם הארץ", עמ' 239-242. כאן לאחר עבדיו,

- דהיינו שריו, הכוונה לאליטה החברתית-כלכלית ששלטה בירושלים בסוף ימי הבית הראשון.
115. ראה א. מלמט, **ההיסטוריה של עם ישראל ימי המלוכה – הסטוריה מדינית**, ירושלים, תשמ"ב, עמ' 143.
116. שם, שם, עמ' 145-146.
117. פשחור בן מלכיה שבכאן מופיע במשלחת הנוכחית מטעם צדקיה; מצטרף אל יהוכל בן שלמיה. צדקיה בן פשחור שבכאן עם יהוכל זה ועוד אחרים מאשימים את ירמיהו במערכה השנייה – ל"ח, א – בריפוי ידי אנשי המלחמה.
118. מקביל אל האמור במשלחת הנוכחית: "דרש נא בעדנו אל ד' אלהינו" כמובא להלן ל"ז, ז.
119. ראה שם, שם, עמ' 150. התערבות הצבא המצרי היתה כעבור שנה מאז תחילת המצור. לאחר מכן החזיקה ירושלים מעמד למעלה משנה. סך-הכל כשנתיים וחצי.
120. ראה אררט, **הדרמה במקרא**, עמ' 422. הדיון שלהלן יבוא בעקבות פירוט מרכיבי הדרמה במבנה אפיזודי, כהצעת א. וילסון, שם.
121. ראה י. הופמן מ. הון, **עולם התנ"ך, ירמיהו**, עמ' 145-176. הצעתנו אינה מקיימת את החלוקה לשני פרקים ל"ז, ל"ח. דיוננו יתחשב בחלוקה המסורה לפרשות פתוחות וסגורות, בלבד.
122. ראה הערה 120 לעיל.
123. ראה הערה 115, שם, עמ' 144-146; 150-151.
124. ראה, שם, עמ' 150.
125. המשלחת הראשונה שנשלחה לדרוש את הנביא מובאת לעיל כ"א, א-ב.
126. משלחת מאותנת: הראשון יהוכל נזכר בהמשך (ל"ח, א) כאחד השרים הפרו-מצריים, מי שתבעו את מות ירמיהו הובגד; ואילו השני פרו-בבלי, מנאמני ירמיהו (לעיל כ"ט, כה-כט), ונזכר במשלחת הראשונה (כ"א, א).
127. השווה סיפור המצור על ירושלים בימי חזקיה (י"ח, כט), אל ישא לבם חזקיהו (י"ט, י), אל ישיאך אלהיך לא תנתן ירושלם ביד מלך אשור.
128. ראה הערה 120 לעיל. מאפייני הדרמה במבנה אפיזודי עפ"י וילסון.
129. השווה החלטת אלישע, מטעמו, לגזור את דין השליש (מל"ב ז, ב; יז).
130. "העם" בהקשר זה אינו "עם המלחמה" אלא "דלת העם" כמסתבר מן הכתוב להלן (ל"ט, יד) "וישב בתוך העם". וכן (מ', ו) "וישב אתו בתוך העם הנשארים בארץ".
131. ראה הערה 115 לעיל, שם, עמ' 149.
132. ראה מפה 3. וראה אררט, "ממדי ירושלים בימי נחמיה", שם, עמ' 79.
133. ראה ירמיה כ"ו, טז-כד: "ויאמרו השרים וכל העם (הארץ) אל הכהנים ואל הנביאים: אין לאיש הזה משפט-מות, כי בשם ד' אלהינו דבר אלינו – – – מיכה המורשתי – – – ההמת המתהו חזקיהו מלך יהודה – – – וגם איש היה מתנבא בשם ד' אוריהו בן שמעיה מקרית יערים – – – ויבאהו אל המלך יהויקים ויכהו בחרב – – – אך יד אחיקם בן שפן היתה את ירמיהו לבלתי תת אתו ביד העם להמיתו".
134. ראה חיים כהן, **עולם התנ"ך, ירמיהו**, עמ' 169-172. במעצר מעין זה ישבו שר האופים ושר המשקים

- ויוסף עצמו (בראשית ל"ט, כ); וכן מיכיהו בן ימלה (מל"א כ"ב, כו-כז).
135. ראה הערה 133.
136. ו' של דהיינו.
137. חיים רבין, שם, שם, עמ' 174-172.
138. ראה הערה 115, שם, עמ' 150. התערבות המצרים באה שנה לאחר המצור; ולאחריה החזיקו הנצורים עוד שנה ומחצה.
139. כבר ראינו לעיל (הערה 14) בסיפור המקראי הדרמטי: "ויאמר" – דיבור בהתפרצות רגשית או מתוך לחץ; "ויאמר פלוני אל אלמוני" – ביישוב הדעת, בנחת, לעיתים אחר הפסקה – כפי שנראה להלן.
140. ראה הערה 139.
141. ראה הערה 75 (78) לעיל: "ועתה" פתיחה לעניין חדש; ולעיתים מבטאת מסקנה.
142. ראה מפה 3. וראה מנחם הרן, שם, ירמיה, עמ' 175. וראה אררט הערה 132 לעיל.
143. ראה שם, ירמיה, עמ' 175.
144. על שני האחרונים ראה הערה 126 לעיל.
145. ראה הערה 14 והערה 75 לעיל. "הזאת" מבטא שאט-נפש.
146. ראה הערה 133 לעיל: משפט השרים, הקודם, לירמיהו.
147. השווה דבר אחאב אודות מיכיהו בן ימלה (מל"א כ"ב, ח).
148. לאחרונה ניתנת במחקר תשומת-לב לאופי האינטרטקסטואלי של המקרא, דהיינו: יחסי גומלין בין טקסטים שונים במקרא מעמידים על קשרים ועל ניגודים, ומאפשרים לקורא לעמוד על הצפון בטקסטים המעומתים. ראה י' זקוביץ, **מבוא לפרשנות פנים מקראית**, הוצאת רכס, פרויקטים חינוכיים בע"מ, 1992.
- M. Fishbane, *Biblical Interpretation in Ancient Israel*, Oxford, 1985.
149. בראשית ל"ז, כד.
150. שם, שם, כו.
151. ראה הערה 132 לעיל. ראה מפה 3.
152. ראה **דעת מקרא, ירמיהו**, עמ' שנ"ז. איש סריס, כאן, משרת אישי למלך.
153. ראה הערה 115 לעיל. הפריצה הבבלית הייתה, כמסתבר, מן הצפון. ובמקום זה ניצב עתה המלך.
154. בתרגום השבעים הגרסה "שלשה" בלבד. סביר להניח, כי המלך הקציב לביצוע פעולה חריגה זו 30 איש. כוח צבאי מכסימלי, בתנאים של מצור, למקרה של התנגדות למעשה מצד השרים.
155. ראה **עולם התנ"ך, ירמיה**, עמ' 177.
156. ראה הערה 130 לעיל.
157. ראה מל"ב כ"ה, יח-כא; ירמיה ל"ט, ו; נ"ב, י, כד-כז.

158. השווה הקינה בעובדיה א', ז.
159. כפי שאכן אירע: מל"ב כ"ה, ד-ז = ירמיה נ"ב, ז-יא.
160. ו' פותחת עניין חדש. ראה א. אבן-שושן, **קונקורדנציה חדשה לתנ"ך**, ירושלים, 1977, בערך "ו" (י). וראה יהושע שטיינברג, **מילון התנ"ך**, תל-אביב, 1960, בערך "ו", כגון שמ"א כ"ח, ג.
- וראה ניסן אררט, **אמת וחסד במקרא**, ירושלים, תשנ"ג, עמ' 222 והערה 126, עמ' 239.
161. דיבור, בסיפור המקראי, אפשר ומשמעותו הסתודדות כגון: בראשית ל"ד, יג; מ"ד, יח; במדבר י"א, א; כ"א, ז ועוד במקרא.
162. ראה אררט, **אמת וחסד במקרא**, עורמה כנגד מרמה, עמ' 21.
163. ראה ל"ז, טו.
164. התאפקו מלהגיב, כמשמעות הפועל "להחריש" במקרא. ראה ישעיהו מ"ד, יד: "החשיתי מעולם אחריש אתאפק".
165. 'כי' במשמעות של 'אף-כי'; כגון שמות י"ג, יז: "(אף) כי קרוב הוא".
166. ראה פ' סנדלר, "לחקר הפיסקא באמצע פסוק", **ספר נייגר**, ירושלים, 1959 עמ' 222-249. וראה עמנואל טוב, **ביקורת נוסח המקרא**, ירושלים, תש"ן, עמ' 42.
167. ראה הערה 157. וראה הערה 115, **שם**, עמ' 151: ארבעה שבועות עברו בין הבקעת העיר לבין ההחלטה לשורפה.
168. ראה הערה 115, **שם**, עמ' 150. הללו מטובי שריו של נבוכדנצר. האחרון ירש אותו. וראה **עולם התנ"ך**, **ירמיהו**, עמ' 178.
169. ראה הערה 130 לעיל.
170. מ', ב: "ויקח רב-טבחים לירמיהו" – הזמינו; כמו ל"ח, יד: "וישלח המלך צדקיהו ויקח את ירמיהו הנביא אליו".
171. ראה אררט, **הדרמה במקרא**, סיפור מעמד-הר-הכרמל, עמ' 299-300: נביא המקנא לד' ופועל במידת הדין, בלא שנצטווה, מקומו לא יכירנו כשליח-ד' – אליהו כמו משה. וראה הערה 61 לעיל.
172. ראה הערה 59, זקוביץ, **על תפיסת חס במקרא**.
173. הערה בשולי הדרמה: אפשר שהעימות בין צדקיה וירמיהו עומד ברקע העימות בין אבא-סיקרא בן בטיח, ראש בריוני ירושלים, ובין רבן יוחנן בן זכאי: "בוא אצלי בצנעא בא. אמר לו ר' יוחנן בן זכאי: עד מתי אתם עושים כך וממתים את כל העולם ברעב? אמר לו: מה אעשה? אם אמר להם דבר יהרגוני." (תרגום עברי, **ספר האגדה**, עמ' קמ"ג; על-פי הארמי גיטין נ"ו, א). וראה **שם**, דברי ר' יוחנן: "ענותותו של ר' זכריה בן אבקילוס החריבה את ביתנו ושרפה את היכלנו והגלתנו מארצנו".

נספח 1

